

Szatmári Imre

A SARKADI VÁR KÖZÉPKORI LELETEI

A középkori sarkadi vár területén, a mai település központjában, 1974-ben Juhász Irén végzett leletmentő ásatást, egy víztorony építését megelőző földmunkához kapcsolódva. Az akkori megfigyelések szerint a víztorony 10 méter átmérőjű, markolóval kitermelt alapozási gödrével egy kb. 2,5 m mély, s ugyanilyen átmérőjű középkori gödröt pusztítottak el. Ez utóbbi gödörből került elő a sarkadi vár területéről, s a várhoz kapcsolható eddig ismert egyetlen, jellegében és korát illetően is jól körülhatárolható, zárt leletegyüttes. A leletmentés körülményeinek ismertetésére és a középkori sarkadi várra vonatkozó főbb adatok összefoglalására a leletanyagban lévő késő középkori kályhacsempék feldolgozásával együtt már korábban sor került (SZATMÁRI 1997, 415–441). Két kérdés azonban nyitott maradt, s ezek megválaszolását a teljes leletanyag restaurálásának befejezése után, az egész leletanyag feldolgozásával lehetett remélni. Az egyik kérdés a leletanyagot adó beásás eredetének, funkciójának és korának – keletkezése, illetve betöltése időpontjának – meghatározására vonatkozott, a másik pedig arra, hogy a gödörből előkerült leletanyag legjelentősebb részét kitevő késő középkori tárgyaknak a XIV–XVII. s talán még a XVIII. századon belüli pontosabb kormeghatározása lehetséges-e, hiszen az esetlegesen elkülöníthető, szűkebb időhatárok közé keltezhető leletcsoportok segítséget nyújthatnának a különböző típusú kályhacsempék keltezésének pontosításában is (SZATMÁRI 1997, 415–416).

A kályhatartozékok után, az alábbiakban az 1974-ben előkerült leletegyüttes többi, most már teljességet jelentő részének ismertetésére kerül sor.¹

A leletanyag

A leletmentésből származó – csaknem négyezer darabot számláló – leletanyagban három *őskori*, két *kelta* jellegű és négy *szarmata* kori edénytöredéken kívül egyetlen *Árpád-kori*, mindkét irányban megvastagodó, karéjos kialakítású, kerek lyukkal átfúrt, világosbarna színű, sötétszürke törésfelületű bográcsperem-töredék található. A leletek többi része *késő középkori*, a XIV–XVII. századba sorolható. Ennél későbbi darab valószínűleg nem fordul elő, de ez – a hasonló leletanyagok nagyon korlátozott objektív keltezhetőségét figyelembe véve – kétségtől csak kellő fenntartással állítható.

A már feldolgozott kályhacsempéket nem számítva, a késő középkori leletanyagban kb. a 15%-a mázas (a többi mázatlan), 20%-a kályhaszem, illetve elenyésző részben kályhacsempé töredéke (a már feldolgozott darabokat nem számítva), 13%-a peremtöredék, 17%-a oldaltöredék (fele-fele arányban díszített és díszítetlen), 15%-a aljtöredék és 20%-a egyedi tárgy (fül-, fedő-, korsónyak- és szűrőtöredék, fenőkő stb.), illetve fémlelet.

Kerámialeletek

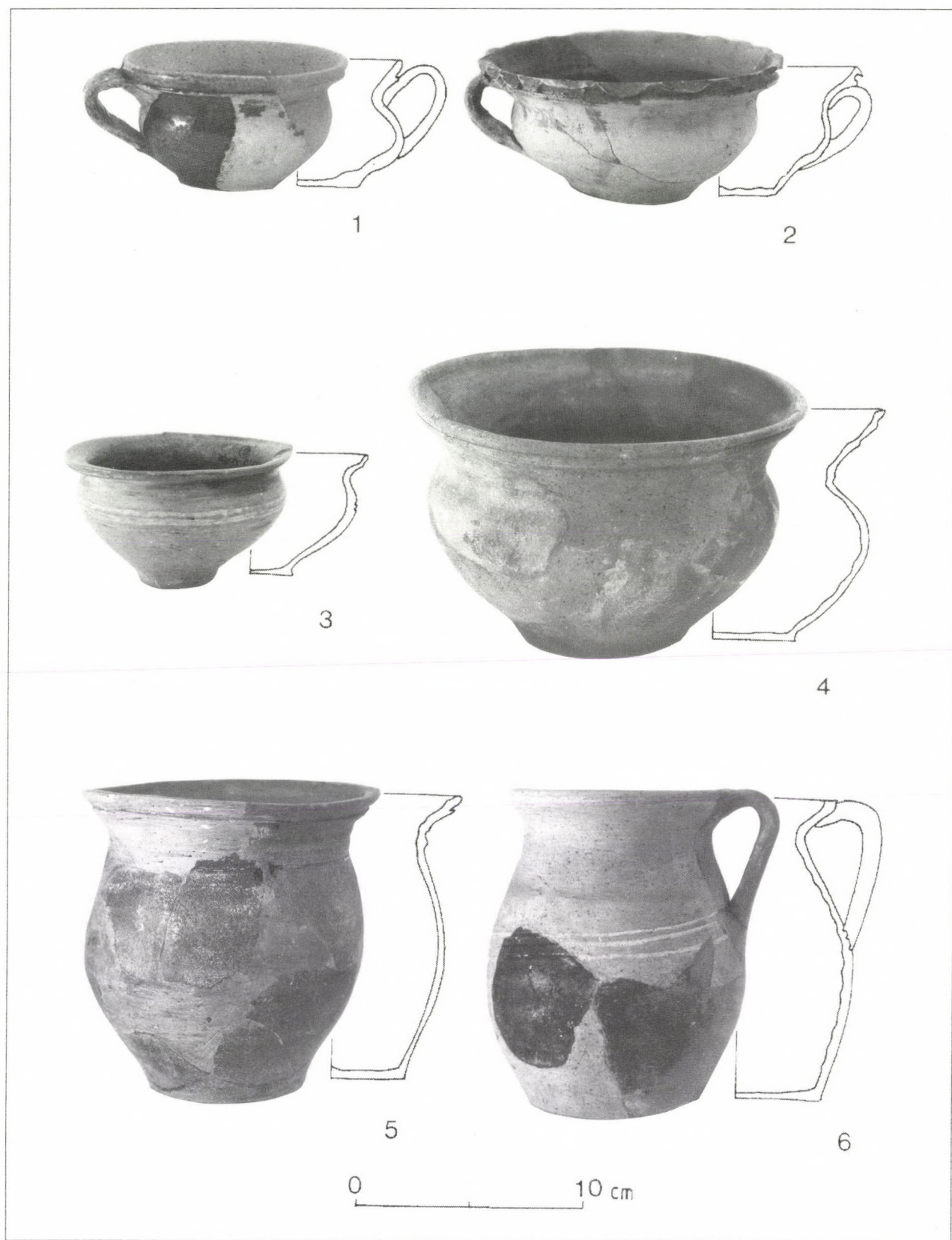
A kerámialeletek közé igen sokféle anyagú, formájú, funkciójú, díszítésű edénytípus, kályhas termék és egyéb használati tárgy tartozik. A töredékekből néhány edényt – és az eddigiekhez még két kályhaszemet is – részben vagy teljesen össze lehetett állítani. Az alábbi anyagleírásból a már közölt kályhatartozékok természetesen hiányoznak.

1. Csészek

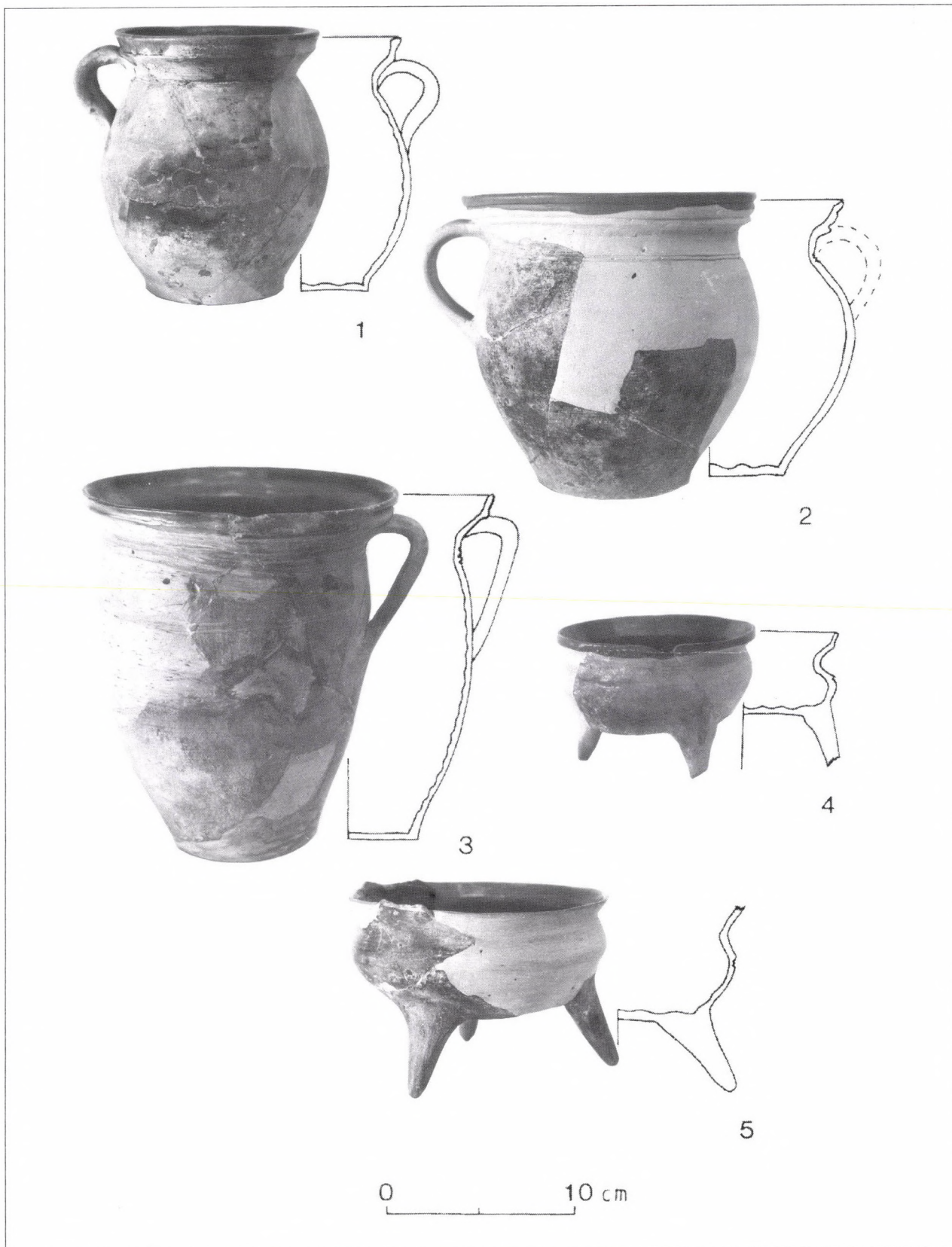
Csésze (1. kép 1). Kihajló peremű, lekerekített szélű. A perem alatt kívül éles borda fut körbe. Teste öblös, összeszűkülő alja egyenesen levágott. A közvetlenül a perem alól indul, meglehetősen ferde, keskeny szalagfüle a hasvonal alatt támaszkodik. Belső felületét, peremét és fülét összefüggő barnássárga máz borítja. Külső oldalán ugyanakkor széles ferde sávban zöld színű máz, ennek két oldalán pedig mázatlan, fehéréssárga felület látható. Vízszintes aljának közepe ugyancsak mázatlan. Az edény erősen kiegészített. M.: 5,7 cm, Szá.: 10,1 cm, Fá.: 4,6 cm.

Csésze (1. kép 2). Kihajló peremű, benyomkodott szélű. Közvetlenül a perem alatt borda fut körbe. Teste kissé öblös, ívelten összeszűkülő alja egyenesen levágott. Keskeny szalagfüle a perem alatti bordából indul, és a hasvonal alatt támaszkodik. A csésze belsejét és peremének szélét sárgásan foltos, zöld máz borítja. Ugyancsak zöld mázzal díszített a fül egy része is. Az edény külső felülete fehéréssárga színű, mázatlan, csak a hasvonal egy pontján van kisebb, zöldéssárga mázfolt. Kissé kiegészített. M.: 6 cm, Szá.: 12,5 cm, Fá.: 5,1 cm.

Csésze (1. kép 3). Enyhén kihajló peremű, ferdén levágott szélű, felső harmadában öblösödő, lefelé összeszűkülő oldalú, egyenes aljú. Füle vagy fülének helye nem maradt meg. Belső felületét és peremének szélét zöld máz borítja, vörösesbarna színű külső oldala mázatlan. Vállán vízszintesen bekarcolt, kettős párhuzamos vonal fut. Az edény erősen kiegészített. M.: 6,2 cm, Szá.: 10,5 cm, Fá.: 3,5 cm.

1. kép Sarkad, Vár. 1-3: csésze (MMM ltsz. 98.6.1-3.), 4-5: bögre (MMM ltsz. 98.6.4-5.), 6: szilke (MMM ltsz. 98.6.6.)
 Abb. 1 Burg Sarkad. 1-3: Tasse; 4-5: Krügcchen; 6: Napf

2. kép Sarkad, Vár. 1–3: szilke (MMM ltsz. 98.6.7–9.), 4–5: lábás (MMM ltsz. 98.6.10–11.)
Abb. 2 Burg Sarkad. 1–3: Napf; 4–5: Topf mit Füßen

2. Bögrék

Bögge (1. kép 4). Széles szájú, enyhén kihajló peremű, lekerekített szélű, a perem alatt még egy bordával hangsúlyozott, fedőhornyos. Magas nyaka alatt az edény teste a felső harmadában öblösödik. Oldala lefelé összeszűkülő, alja egyenesen levágott. Füle hiányzik, csupán a hasvonalon látható a töréscsücsülete. Az edény vékony falú, szemcsés anyagú, kívül és belül mázatlan, barna színű, foltosan kormos. Oldalát függőlegesen hullámos, vörösesbarna színű, sávós festéssel díszítették. Több darabból ragasztott, kiegészített. M.: 10,4 cm, Szá.: 15,4 cm, Fá.: 7,4 cm.

Bögge (1. kép 5). Enyhén kihajló, profilált peremű, vízszintesen lekerekített szélű, arányosan öblösödő, lefelé összeszűkülő, egyenes aljú. Vékony falú, szürkésbarna színű, szemcsés anyagú, mázatlan, díszítetlen. Több darabból ragasztott, fele részben kiegészített, minden bizonnyal eredetileg is fületlen volt. M.: 12,4 cm, Szá.: 12,2 cm, Fá.: 6,7 cm.

Bögge töredéke. Egy sötétszürke színű, mázatlan bögrének csak az enyhén kihajló, profilált, teljes pereme és nyaktöredéke maradt meg. Nyakát vízszintesen haladó, párhuzamosan bekarcolt vonalak díszítik (7. kép 3).

3. Szilkek

Szilke (1. kép 6). Enyhén kihajló peremű, vízszintesen levágott szélű, a perem alatt körbefutó, bemélyített vonallal díszített, arányosan öblösödő, egyenesen levágott aljú, mázatlan edény. A peremből induló, vastkos, kissé deformálódott szalagfüle a hasvonal fölött támaszkodik. A fül támaszkodásának magasságában egymással párhuzamosan bekarcolt, hármas vonal fut körbe. Világosbarna színű, finom soványítású, foltosan kormos, erősen kiegészített. M.: 12,7 cm, Szá.: 9,8 cm, Fá.: 7,6 cm.

Szilke (2. kép 1). Enyhén kihajló peremű, kissé felhúzott és egyenesen levágott szélű, fedőhornyos. Teste arányosan, középen öblösödő, kissé profilált alja vízszintes. A perem alól induló vastkos szalagfüle a vállvonalon támaszkodik. A finoman iszapolt, világos, sárgás színű edény belseje és peremének széle sárgásbarna mázzal borított. Cseppekben és kisebb sávokban ugyanilyen máz látszik az edény oldalán és fülén is. A fül támaszkodásánál, szabálytalan foltban zöld máz szintén előfordul. A több darabból ragasztott, erősen kiegészített edény híg agyaggal bekent, foltosan kormos külső felületén a korongolás finom vonalain kívül a fazekas ujjlenyomatai is kitűnően látszanak. M.: 13,4 cm, Szá.: 10,3 cm, Fá.: 7,1 cm.

Szilke (2. kép 2). Az előzőhöz nagyon hasonló, szinte csak méretében különböző edény. Enyhén kihajló peremű, vízszintesen levágott szélű, a peremének külső oldalán kettős, bekarcolt, körbefutó vonallal tagolt. Teste középen arányosan öblösödő, lefelé összeszűkülő alja egyenesen levágott. Szalagfüle a perem alsó széléből indult, és a hasvonal fölött támaszkodott. Belseje és peremének széle sárgásbarna mázzal borított, de kisebb foltokban ugyanilyen máz nyoma figyelhető meg az edény külső felületén is. Ezenkívül az edényt a nyakán, a fül indításának magasságában körbefutó, bekarcolt kettős párhuzamos vonal is díszíti. Anyaga finoman iszapolt, s híg agyaggal bekent külső, mázatlan, foltosan kormos felületén szintén jól látszanak a korongolás sűrű vonalai és a fazekas mester ujjlenyomatai. Több darabból ragasztott, erősen kiegészített. M.: 14,8 cm, Szá.: 14,3 cm, Fá.: 7,9 cm.

Szilke (2. kép 3). Igen széles szájú, enyhén kihajló peremű, kissé felhúzott, az oldalán vízszintesen körbefutó, bemélyített vonallal tagolt, lekerekített szélű. Teste függőlegesen nyújtott, középen enyhén öblösödő, lefelé pedig fokozatosan összeszűkülő. Vízszintes alja középen homorú. A perem alól induló

kissé ferde, keskeny szalagfüle a hasvonal fölött támaszkodik. Az edény belső felülete és peremének széle barnásan foltos sárga mázzal borított, külseje viszont mázatlan, szürkésbarna színű, szemcsés tapintású. A nyakán négyes, párhuzamosan bemélyített vonalokból álló, vízszintes vonalköteg fut körbe, vállát pedig ugyanilyen, csak kettős vonal díszíti. Több darabból ragasztott, háromnegyed részben kiegészített. M.: 18 cm, Szá.: 15,8 cm, Fá.: 7,8 cm.

4. Lábasok

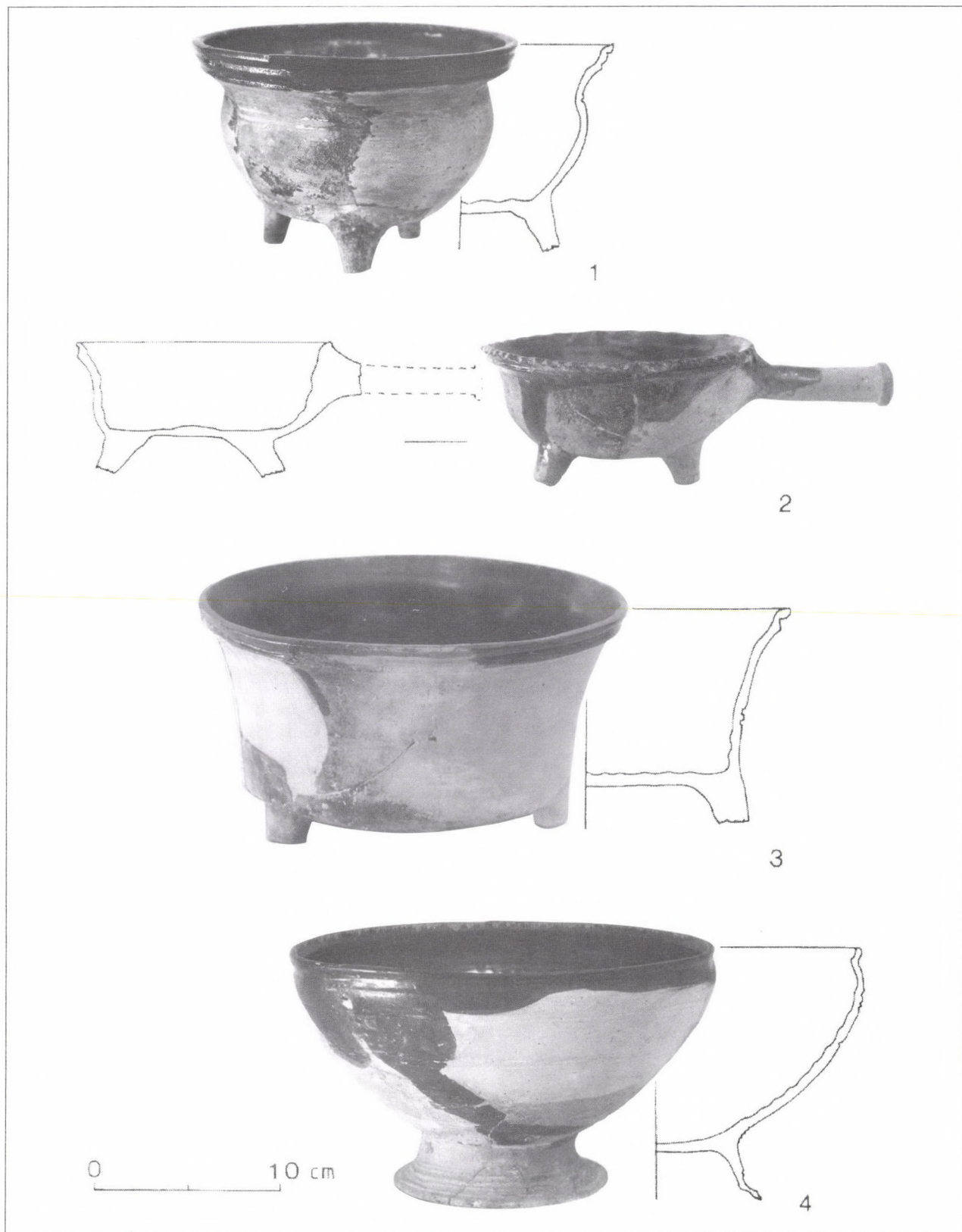
Lábas (2. kép 4). Kisméretű, enyhén kihajló peremű, kissé felhúzott, és lekerekített szélű. Alacsony, öblös teste rövid, elhegyesedő lábakon áll. Az edénykének csak kis részlete maradt meg, ez viszont a teljes profilját adja. Nem lehet tudni, volt-e nyele, füle is lehetett. Belsejét és peremének szélét barnássárga mázzal vonták be, külső oldala és megmaradt lába kormosan foltos, szürkésbarna színű, szemcsés felületű, és mázatlan. Az edény legnagyobb részét kiegészített. M.: 7 cm (ebből a lába 2,5 cm), Szá.: 10,2 cm, Fá.: 8,3 cm.

Lábas (2. kép 5). Az előzőnél szélesebb szájú, kihajló peremű, töredezett szélű, öblös testű, elhegyesedő lábakon áll. Belső felületét és peremének külső szélét fényes, sárgásbarna máz borítja, külső oldala pedig kormosan foltos, világosbarna színű. Az egyik lábának belső felületén három apró mázpötty látszik. Az edény hasvonalán bekarcolt vízszintes vonal halad körbe. Nyelére utaló részlet nem maradt meg, több darabból ragasztott, nagyrészt kiegészített. M.: 9,9 cm (ebből a lába 3,7 cm), Szá.: 13,8 cm, Fá.: 9,8 cm.

Lábas (3. kép 1). Ennek az edénynek is csupán a profilja maradt meg, az összetartozó töredékekből azonban ki lehetett egészíteni a formát. Az előző kettőtől eltérően ennek az enyhén kihajló, lekerekített szélű pereme szélesen fölhúzott, az oldalán pedig két körbefutó, egymással párhuzamosan bemélyített vonallal díszített. Kettős, párhuzamosan bekarcolt vízszintes vonal díszíti az edény nyakát is. Teste magas, középen öblösödő, lába rövid, de törött. Fülére vagy nyelére utaló részletek nem maradtak meg. Mély belső részét és peremének fölhúzott külső szélét barnássárga máz fedi. Egy kerek foltban ugyanilyen máz ragadt a megmaradt lábának belső oldalára is. Az edény mázatlan külső felülete kormosan foltos, szürkésbarna színű, háromnegyed részben kiegészített. M.: 12 cm (ebből a lábtöredék 2,5 cm), Szá.: 17 cm, Fá.: 9,4 cm.

Nyeles lábas (3. kép 2). Kissé oválisan kiszélesedő szájú, enyhén kihajló peremű, csipkézett szélű, a perem alatt vízszintesen bordával kísért, alig öblösödő, összeszűkülő aljú. Egyetlen megmaradt lába elkeskenyedő, de törött. Vízszintes nyelének csak a perem alatti indítása maradt meg, kiegészítése a leletanyagban lévő két másik töredék (MMM ltsz. 98.6.120, 98.6.173) alapján készült. Belsejét és peremének külső szélét világoszöld, illetve haragoszöld máz borítja. Ugyancsak zöld máz fedi széles sávban a külső oldalát is, a peremtől az eredeti lábáig és a nyél indításáig. Külső felülete máshol kormosan foltos, szürkésbarna színű. Az edény belső felületén, vízszintes vonalak mentén, a korongozásból eredő mélyedések futnak körbe. Több darabból ragasztott, nagyrészt kiegészített. M.: 7,4 cm (ebből a lábtöredék 1,9 cm), Szá.: 14,5–16 cm, Fá.: 8–9 cm.

Lábasok töredékei. Egy töredék lábas oldalából származik, s ezen a lábas nyele is megmaradt. Az edény belül sárgásbarna mázas volt, kívül pedig világosbarna színű, mázatlan, viszont apró mázpöttyök az edény külső felületén is előfordulnak. Hengeres nyelének vége egyenesen kiszélesedik, belül lyukas, de a lyuk csak az edény oldalfaláig tart. Egy másik lábasnyél sárgásdrapp színű, foltosan zöldmáz, vége megvastagodó, teste hengeres, s hosszában kerek lyukkal átfúrt, egy harmadik

3. kép Sarkad, Vár. 1: lábas (MMM Itesz. 98.6.12.), 2: nyeles lábas (MMM Itesz. 98.6.13.), 3: lábastál (MMM Itesz. 98.6.14.), 4: talpastál (MMM Itesz. 98.6.15.)

Abb. 3 Burg Sarkad. 1–2: Topf mit Füßen; 3: Schüssel mit Füßen; 4: Sohlenschüssel

lábansnyél pedig szintén megvastagodó végű, s egész felületén barnamáz. A leletanyagban lévő, lábasokból származó lábtöredékeken az látszik, hogy az edények belső felülete zöldmáz volt.

5. Tálak

Lábastál (3. kép 3). Enyhén kihajló peremű, fedőhornyos, lekerekített szélű, a perem alatt éles, vízszintesen körbefutó bordával hangsúlyozott. Oldala ívelt, és lefelé összeszűkülő, alul pedig szinte hengeres testű, és egyenes aljú. Egyetlen megmaradt lába töredékes. Belső felületét és peremének szélét zöldessárga máz borítja, mázatlan külső oldalának közepén pedig két, egymással párhuzamosan bekarcolt vízszintes vonallal díszítették. Kívül kormosan foltos, világosbarna színű. Több darabból ragasztott, s mivel lényegében csak az edény profilja maradt meg, legnagyobbbrészt kiegészített. M.: 11,7 cm (ebből a lábtöredék 1,7 cm), Szá.: 22,6 cm, Fá.: 17,5 cm.

Talpastál (3. kép 4). Egyenes, kissé behúzott peremű, lekerekített szélű, kívül a perem alatt pedig vízszintesen haladó, bemélyített vonallal tagolt török talpastál. Széles szája alatt az edény teste lefelé ívesen összeszűkülő, és szintén ívelt oldalú, kiszélesedő talpon áll. A finoman iszapolt edény egész belső felülete, peremének külső széle és foltokban az oldala is haragoszöld mázzal borított. Világos, sárgás színű, mázatlan külső oldalát a mázfoltokon kívül a perem alatt és az edény oldalának felső harmadán körbefutó, bekarcolt vízszintes vonal díszíti. Ugyanígy bekarcolt párhuzamos vonalak díszítik a talpastál összeszűkülő, talp fölötti részét és a talp szélét is. Sok darabból ragasztott, csak negyedrészt kiegészített. M.: 13,2 cm, Szá.: 22,5 cm, Fá.: 11,9 cm.

Tálak töredékei. A mázas edénytöredékek csoportjába tartozik egy belül sötét- és világoszöld mázzal borított, kívül viszont nagyobb felületén mázatlan, ívelt oldalú talpon álló tál töredékén (8. kép 4) és több más hasonló talpastál darabján kívül egy téglaszínű, mázatlan, igen vastag falú, öblös testű, szélesen kihajló peremű, lekerekített szélű, díszítetlen tál teljes profilja is.

6. Tányérok

Tányér (4. kép 1). Kissé behúzott peremű, lekerekített szélű, lefelé ívesen összeszűkülő oldalú, vízszintesen levágott aljú. Belső felülete és peremének széle haragoszöld, illetve sárgászöld mázzal bevont. Külső oldala mázatlan, s itt látszik, hogy az edény anyaga finoman iszapolt és korongolt, világos sárgásbarna színű. A tányér belsejét a perem széle alatt körbefutó, széles árok, illetve since fölött szintén körbe haladó, bekarcolt hullámvonalak díszítik. Külső oldalán, a sinc magasságában egy kerek lyukkal vízszintesen átfúrt, hosszukás függesztőfül is található, jelezve, hogy az edény a lakás belső díszítésének az eszköze is volt. Több darabból ragasztott, egyharmad részben kiegészített. M.: 6,5 cm, Szá.: 27,7 cm, Fá.: 12,6 cm.

Tányérok töredékei. A leletanyagban lévő, különböző színű mázzal és többnyire egyedi motívumokkal díszített tányértöredékeket a mázhasználat alapján négy fő csoportba lehet sorolni.

Az *első csoportba* a belül zöldmázos darabok tartoznak. Az egyik kicsiny, vörösbarna anyagú töredéken például halványzöld alpra sötétzöld színű leveleket és barna virágot rajzoltak (9. kép 6). Vannak olyan töredékek is, amelyek nemcsak a belső oldalukon mázasak, hanem foltokban a külső oldalukon szintén, sőt általában az edény szélének külső oldalát ugyancsak mázzal díszítették. Ezeknek azonban teljes belső felülete zöldmázos, s oldalukat és peremüket leginkább bekarcolt

hullámvonalaköteggel vagy hullámvonalakötegekkel díszítették. Az egyiknek a peremét, az edény széle alatt kerek lyukkal fúrták át, egy másiknak pedig a külső oldalához vízszintesen átfúrt fület ragasztottak. Egy további tányér felhúzott szélének külső oldalán is bekarcolt hullámvonal fut körbe.

A tányérok a belül zöldmázos darabok mellett elkülöníthető *másik fajtáját* belül világossárga máz borítja, s ezen a felületen barna, kontúrvonalas, szintén mázas díszítés között zöld és vörösbarna mázzal rajzolt levélmotívumok láthatók. Ilyen, világossárga alapon futó sötétbarna kontúrvonalak között vörösbarna és zöld színű levelek látszanak egy átfúrt oldalú tányérperem-töredéken (9. kép 7), míg két eltérő tányérfélek darabon a – szintén világossárga alpra rajzolt – sötétbarna vonalak között zöld, illetve vörösbarna színű levél-, inda- és virágmotívumok töltötték ki (9. kép 8–9). Egy további töredék külső oldalához vízszintesen elhelyezett, keskeny szalagfület ragasztottak, amely – a tányérok belső felületének díszítése mellett – szintén a lakásbelsőnek a tányérokkal való díszítésére is utal.

A tányérok díszítésmódjának *harmadik fajtáját* azok a sárgásfehér anyagú edények jelentik, amelyeknek a belső felülete barnássárga mázas alapon zöldeskék színű mázfoltokkal díszített. Az egyik ilyen darabnak az oldalát szintén kerek lyukkal fúrták át.

A *nyolcadik féle máz* sárgásbarna színű, és zöld foltos. Ilyen látható egy benyomkodással tagolt, lekerekített szélű tányér peremtöredékén.

7. Fedők

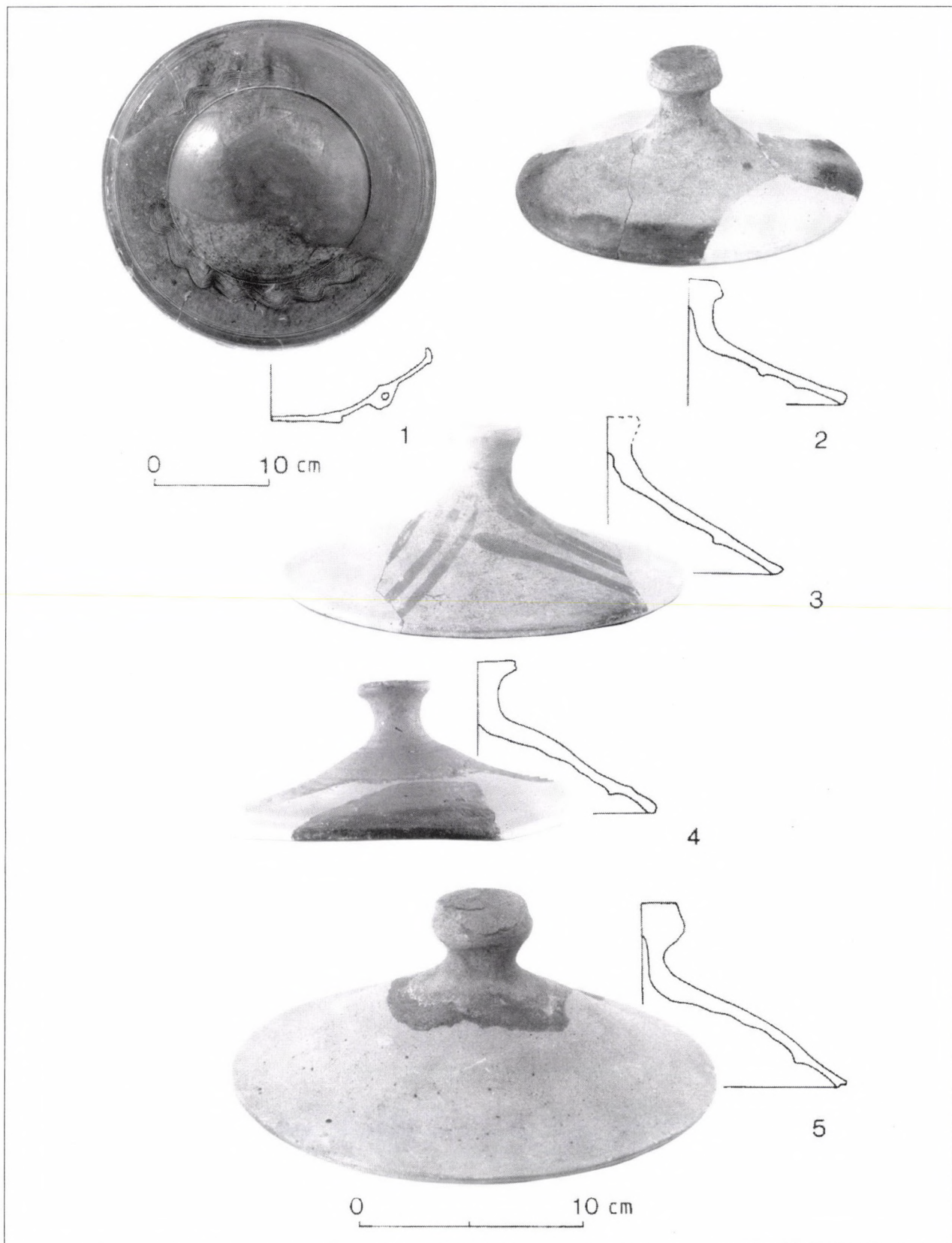
Fedő (4. kép 2). Egyszerűen lekerekített szélű, lapos kúp formájú, és ívelt nyakú, trapéz metszetű gombban végződő. Kisebb edény befedésére szolgált. Anyaga homokkal soványított, szemcsés felületű, sárgásdrapp színű, széle mentén kormos. Ragasztott, felerészben kiegészített. M.: 6 cm, átm.: 14,3 cm, gombjának átm.: 3 cm.

Fedő (4. kép 3). Ez is lekerekített szélű, lapos kúp alakú. Hiányzó gombja nyújtott, ívelt nyakon ült. A belül sárgásfehér, kívül pedig sárgásdrapp színű, szemcsés felületű fedő palástjának külső felületét egymással párhuzamos, de háromszögekbe rendezett, hármastól álló, világosbarna színű festéssel díszítették. Széle ennek is kormos. Egyetlen darabja kétharmad részben kiegészített. M.: 6,5 cm, átm.: 16 cm.

Fedő (4. kép 4). Lekerekített szélű, lapos, domború palástú, kúp formájú, gombja pedig nyújtott, ívelt nyakon ül, s teteje vízszintesen levágott, szintén lekerekített szélű. Alul, a peremtől távolabb éles borda fut körbe. Szemcsés felületű, világosbarna színű anyagát belül csaknem teljesen, de foltokban kívül is, korom borítja. Három darabból ragasztott, nagyrészt kiegészített. M.: 6,1 cm, átm.: 16,3 cm, gombjának átm.: 3,5 cm.

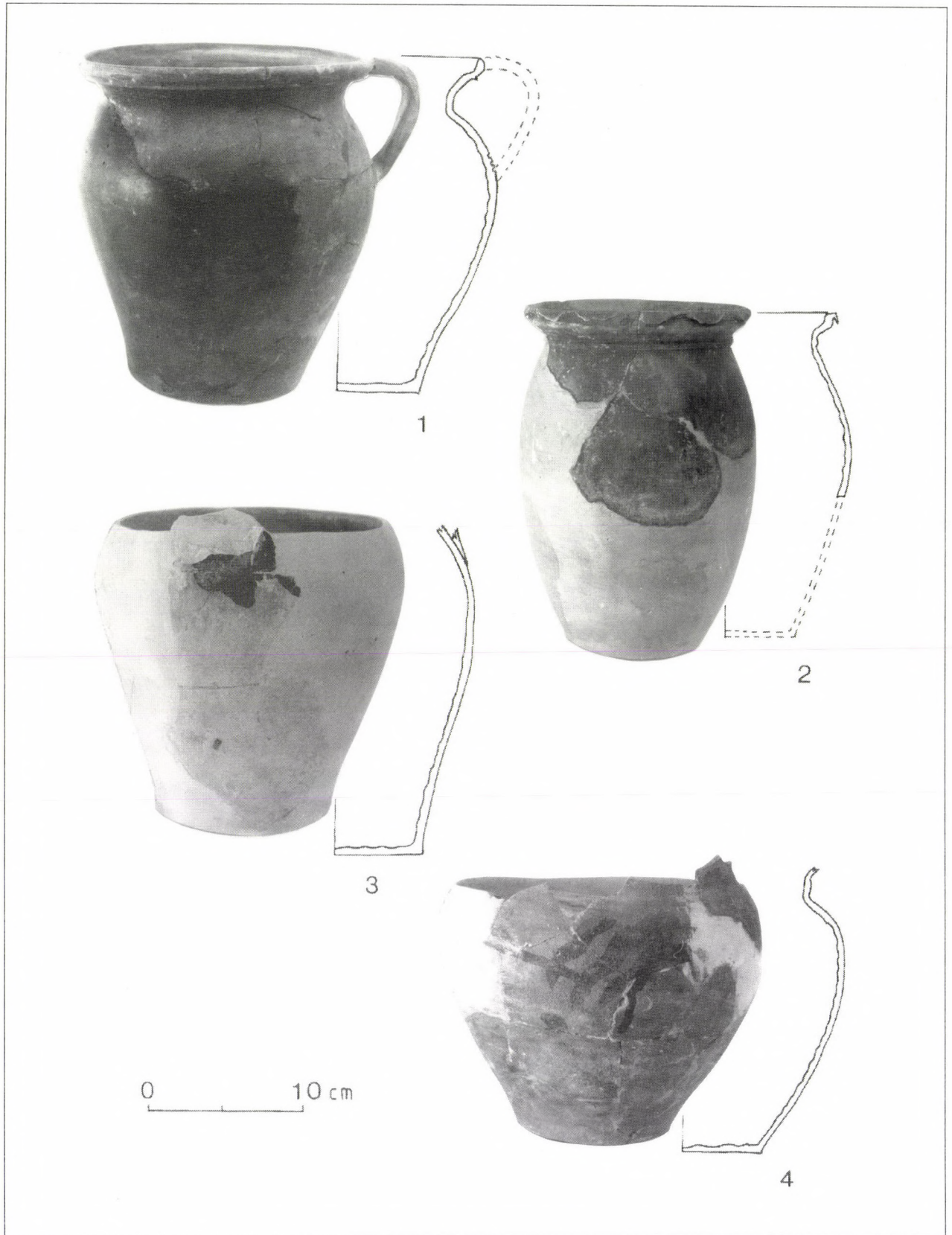
Fedő (4. kép 5). Az előzőknél nagyobb méretű, kúp formájú, ferdén levágott szélű, s palástja szintén ívelten domború. Gombja trapéz átmetszetű, s alacsony nyakon ül. Peremének élén bemélyített vonal, szélétől pedig beljebb, alul, éles borda fut körbe. A fedőből megmaradt teljes profil mutatja, hogy eredetileg ez is szemcsés soványított volt, s világosbarna színű. Belső felületét és külső szélét korom színezte feketére. M.: 7,5 cm, átm.: 18,3 cm, gombjának átm.: 3,7 cm.

Fedők töredékei. A fedőkhöz tartozó töredékek között vas- és lekerekített szélű peremek, palástrészek és fedőgombok vannak. Az utóbbiak néhány esetben szabálytalan formájúak. A világosbarna, sötétbarna, szürke, téglaszínű, illetve sárgás- vagy szürkésdrapp színű fedők külső felülete nagyobb számban díszítés nélküli, de vannak díszített darabok is. Ezek között megemlíthetők a világosbarna vagy sötétbarna színű, keskeny

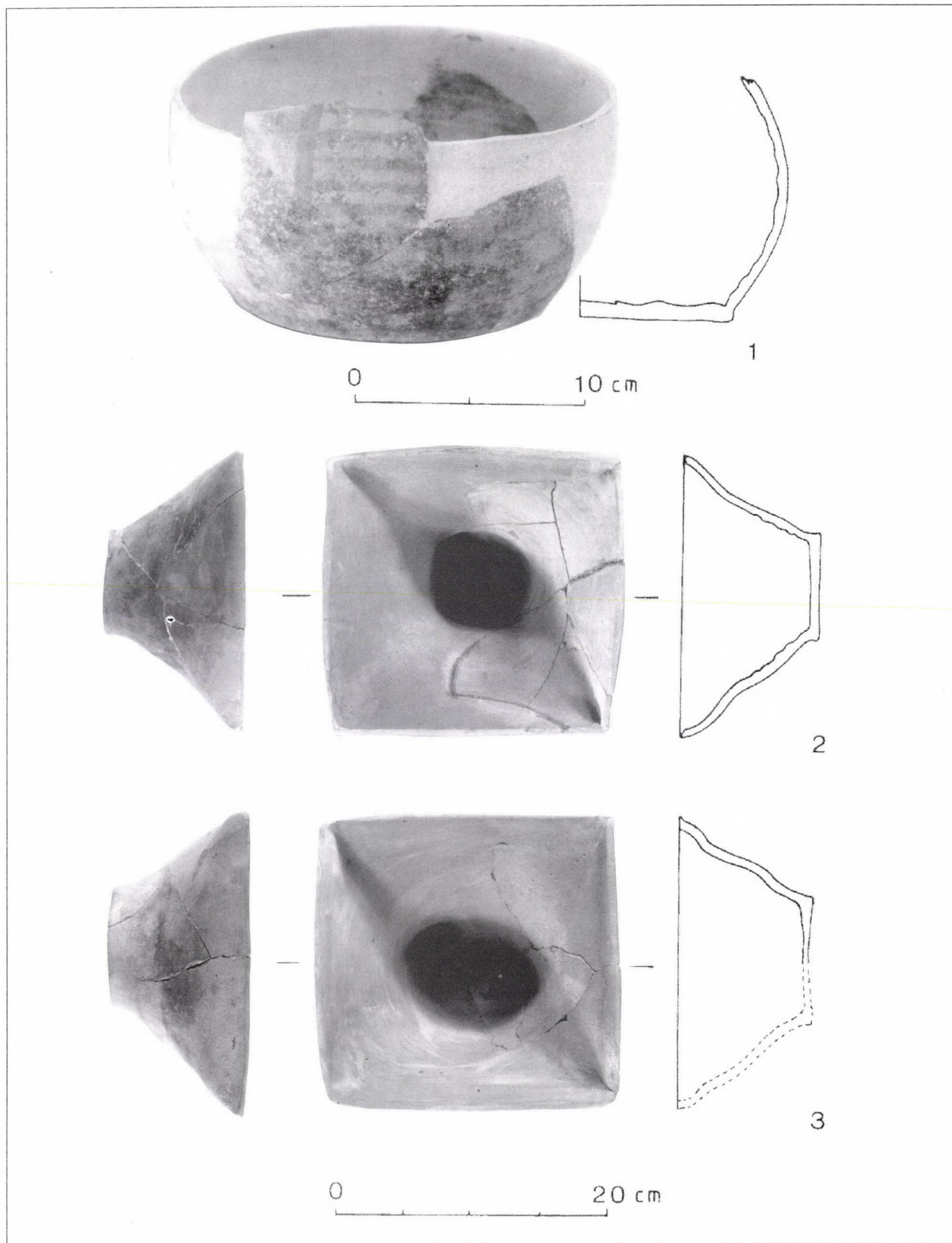

4. kép Sarkad, Vár. 1: tányér (MMM ltsz. 98.6.16.), 2–5: fedő (MMM ltsz. 98.6.17–20.)

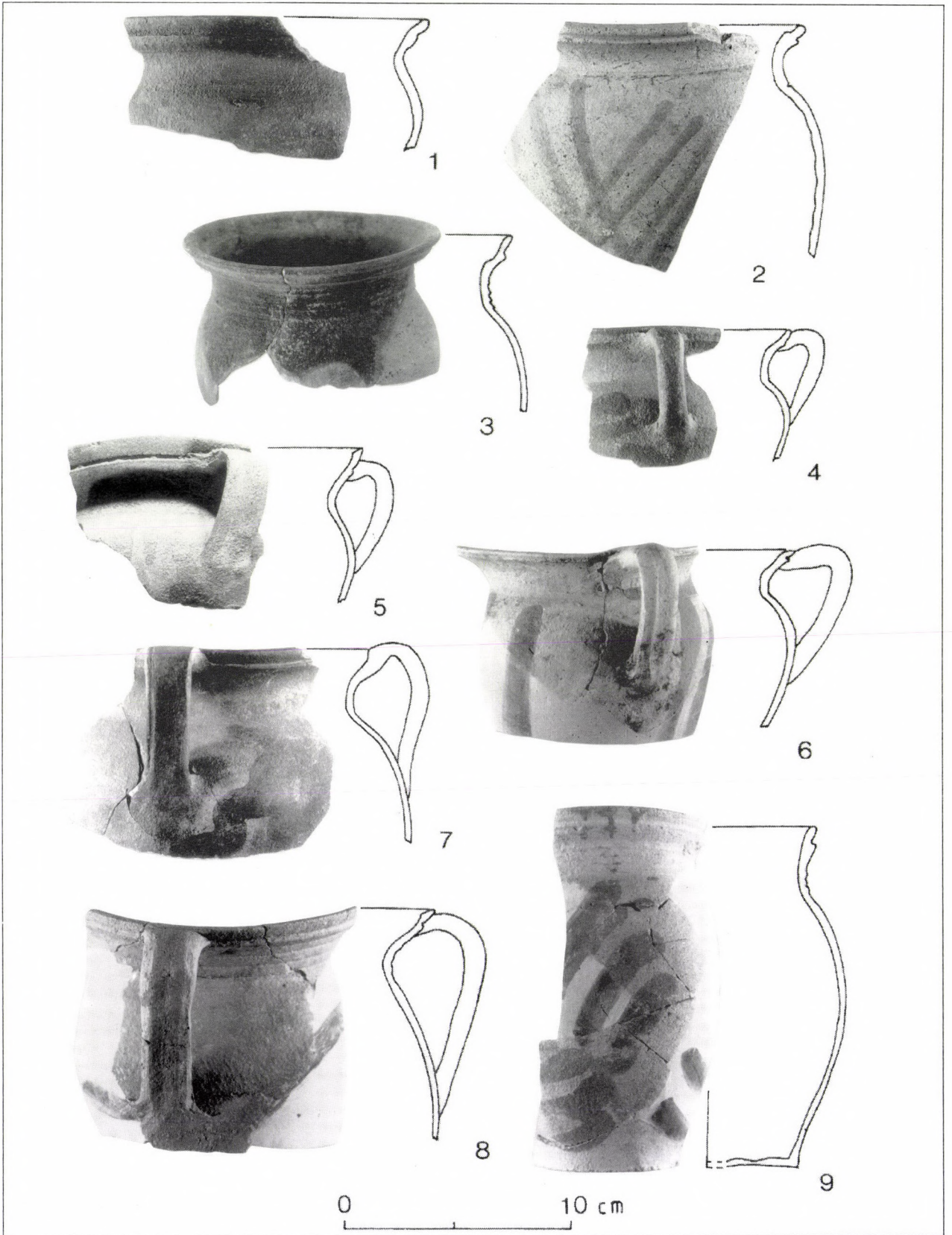
Abb. 4 Burg Sarkad. 1: Teller; 2–5: Deckel

5. kép Sarkad, Vár. 1–4: fazék (MMM ltsz. 98.6.21–24.)
 Abb. 5 Burg Sarkad. 1–4: Topf

6. kép Sarkad, Vár. 1: fazék (MMM Itsz. 98.6.25.), 2–3: kályhaszem (MMM Itsz. 98.6.26–27.)
Abb. 6 Burg Sarkad. 1: Topf; 2–3: Ofenkachel

7. kép Sarkad, Vár. 1–2, 4–9: fazékperem (MMM ltsz. 98.6.28–29, 98.6.31–36.), 3: bögreperem (MMM ltsz. 98.6.30.)
 Abb. 7 Burg Sarkad. 1–2, 4–9: Topffragment; 3: Tassefragment

vagy széles sávokkal festett, valamint a széles, hullámvonalas festésű darabok, amelyeken a festés a fedőgombtól a fedő széléig terjed. Az egyik fedőgombot szintén festés díszíti. Egy másik, világosbarna anyagú fedőtöredéknek a külső oldalán foltokban sötétbarna festés nyoma látszik, de belül is vékony, barnával festett, egymást keresztező vonalak láthatók.

8. Fazekak

Fazék (5. kép 1). Kissé kihajló, profilált peremű, fedőhornyos, lekerekített szélű. Rövid, ívelt nyaka alatt az edény felső harmadában öblösödő, majd lefelé fokozatosan összeszűkülő, és egyenes aljú. A peremből induló szalagfüle a vállvonalon támaszkodik. A foltosan kormos, világosbarna színű, szemcsés soványítású edény oldalát helyenként vörösesbarna színű, sávós festés, valamint a vállvonalon körbefutó, sekély, vízszintes vonalköteg díszíti. Több darabból ragasztott, kiegészített. M.: 22,7 cm, Szá.: 18,9 cm, Fá.: 11,9 cm.

Fazék (5. kép 2). Kihajló peremű, csipkézett, és lehajlított szélű, a nyakán körbefutó bordával díszített, fedőhornyos. Teste a felső harmadán öblösödött, de az edény aljának formája – a hiányzó részek miatt – csak rekonstrukció. Nem lehet tudni, hogy volt-e füle. Szemcsés anyagú, világosbarna színű felülete foltosan kormos, még belül is. A kiegészített edény M.: 22,7 cm, Szá.: 14,5 cm, Fá.: 9 cm.

Fazék (5. kép 3). Pereme hiányzik, az edénynek csupán az alsó kétharmada, illetve annak profilja maradt meg. Teste eredetileg a felső harmadában öblösödött, s itt a vállvonalon támaszkodó széles szalagfüle lehetett. A fültapadás alapján az edény esetleg korsónak is meghatározható. Belül sárgászöld máz borította, de sötétzöld mázfolt látható kívül, a fül tapadása környékén és az oldalán is. Az edény vékony falú, világos sárgásbarna színű volt. Most több darabból ragasztott, részben kiegészített. Mérethető M.: 22,4 cm, Szá.: –, Fá.: 12,5 cm.

Fazék (5. kép 4). Pereme ennek is hiányzik, alacsony nyaka kihajló. Vékony falú, szemcsés soványítású. Belül világosbarna, kívül pedig szürkésbarna színű teste a felső harmadában öblösödik, ettől lefelé fokozatosan összeszűkülő, alja vízszintes. Egész külső oldalát szabálytalan elrendezésű sötétzürke és vörösesbarna színű sávós vagy hullámvonalas festés díszíti. Máz nyomai nem láthatók rajta. Sok darabból ragasztott, részben kiegészített. Mérethető M.: 19 cm, Szá.: –, Fá.: 10,2 cm.

Fazék (6. kép 1). Erősen töredékes aljtöredék, csak feltételelesen sorolható a fazekak közé. A megmaradt rész alapján a finom homokkal soványított, vörösesbarna színű, vélhetően mázatlan edény az alsó harmadában öblösödött, alja egyenesen levágott volt. Külső felületét világosbarna, festett létramotívumokkal díszítették. A létrák lábainak meghosszabbításaként a festett függőleges vonalak az edény alján is tovább folytatódnak. Több darabból ragasztott, kis részben kiegészített, illetve megerősített. Mérethető M.: 10,2 cm, Szá.: –, Fá.: 13,8 cm.

Fazék. Világosbarna, mázatlan, kormosan foltos, díszítetlen, homorú aljú. Csak az összeszűkülő alja maradt meg. Fá.: 12,3 cm.

Fazék. Vörösesbarna színű, mázatlan, felső harmadában öblösödő, a vállvonalon vízszintesen bemélyített, sekély vonalakkal díszített, lefelé összeszűkülő aljú. Több darabból ragasztott, töredékes. Fá.: 8,5 cm.

Fazék. Világosszürke színű, mázatlan, az oldalán vörösesbarna, sávós festésű fazék aljtöredéke.

Fazék. Igen nagy méretű, világosbarna, mázatlan fazék tagolt és fedőhornyos peremének, illetve vállának a töredéke. Nyakán bemélyített vonal fut körbe, az edény oldalát pedig

ferde sávokba rendezett, világosbarna és sötétbarna színű festés díszíti.

Fazék. Széles szájú, nagyméretű, mázatlan, kormosan foltos, világosbarna színű, fedőhornyos fazék perem- és nyaktöredéke. Pereme kihajló, profilált. Vaskos szalagfüle a peremből indul, s a vállvonalon támaszkodik.

Fazék. A biztosan egy edényhez tartozó, de egymással össze nem illő töredékek alapján a fazék eredetileg szürkésfehér színű, vékony falú volt, s teljes belső oldalát és peremének külső szélét világoszöld máz borította. Teste a felső harmadában öblösödött, nyakát széles sávban vízszintes, vörösesbarna színű, festett vonal alatt ugyanilyen hullámvonal díszítette. Az edény füle a hasvonal alatt támaszkodott.

Fazék. Bécsi fazék jellegzetes peremtöredéke, felső szélén elmosódó mesterjeggyel.

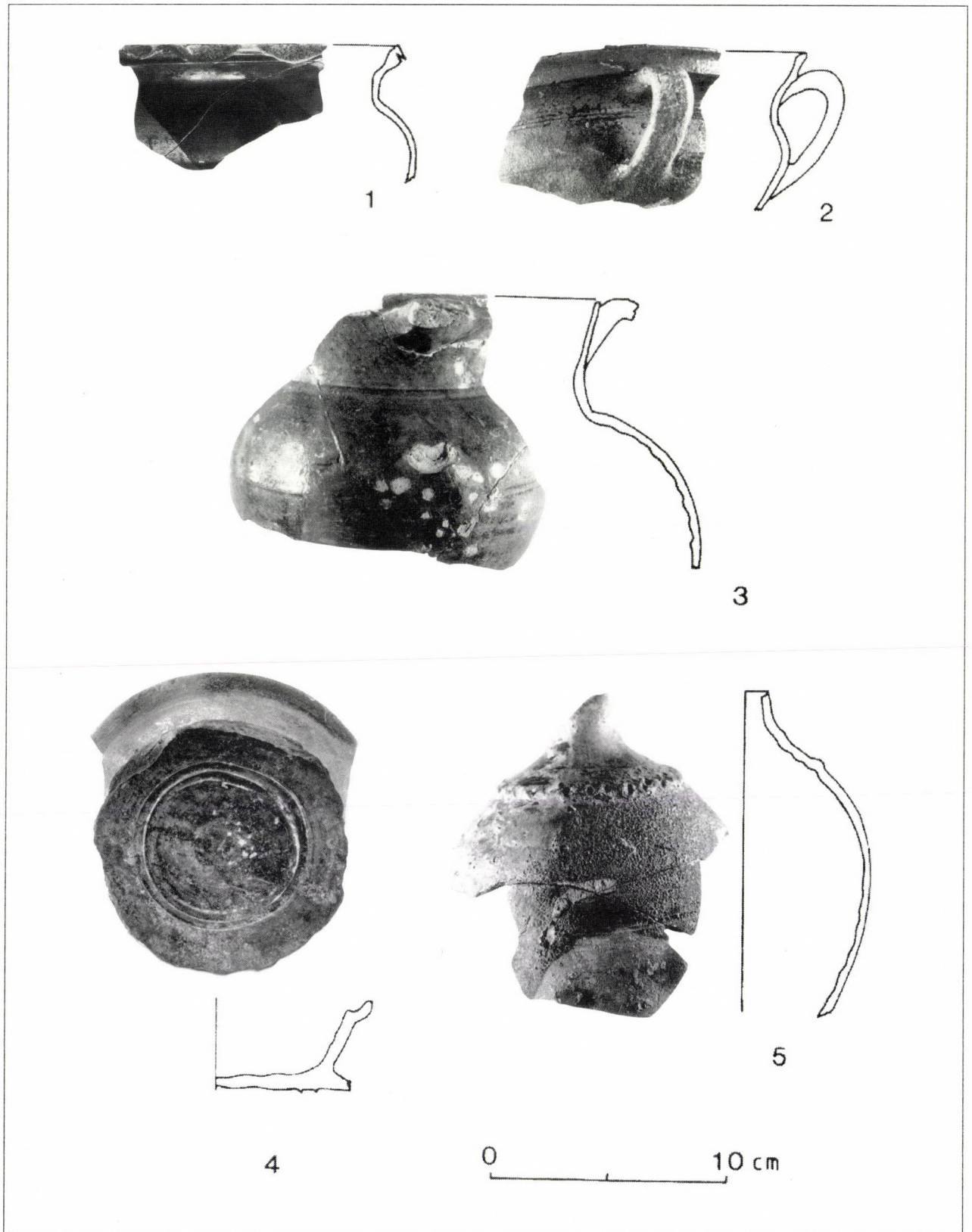
Fazekak egyéb töredékei. A mázatlan peremtöredékek leginkább fazekakból valók; ezek általában világosbarna, sárgásbarna vagy sárgásfehér színűek, igen jól iszapoltak, vékony falúak, melyeken leginkább vörös, illetve barna sávós festés látható. E festett díszítés esetenként a peremből vagy a perem alól induló, s a vállvonalon támaszkodó hurka- vagy szalagfüleken is megfigyelhető (7. kép 1–2, 4–8). Egy másik töredék kisebb, kihajló, többszörösen tagolt peremű, a nyakán bekarcolt vízszintes vonalakkal, külső felületén pedig sárgásdrapp alapon világosbarna színű, sávós festéssel díszített fazék vékony falú, teljes profiljához tartozik (7. kép 9). A mázas darabok között vannak kihajló, belül barnásan pöttyös, sárga mázas, kívül pedig széles sávokban zöld mázzal borított, csipkézett szélű fazékkeremek is (8. kép 1).

9. Korsók töredékei

A leletanyagból egész korsót nem sikerült ugyan összeállítani, de mivel egyes töredékek feltehetően vagy egyértelműen korsók részeit képezték, az edények e típusára is lehet jellemző példákat adni.

Egy kívül barna és zöld mázzal teljesen bevont, belül viszont csak az edény peremének szélén mázas, egyébként pedig sárgásfehér anyagú töredék például olyan korsóból származik, amelyiknek a kihajló pereme lekerekített szélű, s a perem alól induló szalagfüle az edény nyaka alatt öblösödő vállvonalon támaszkodott. Elképzelhető azonban, hogy ez a töredék török kancsó részének is meghatározható (8. kép 3). Egy kisebb, biztosan korsóból származó, összeszűkülő nyakú, kívül barnászöld mázzal bevont, belül pedig szürkésfehér színű, mázatlan edénytöredéknek ugyanakkor a nyakát körbefutó, benyomkodásokkal tagolt borda díszíti (8. kép 5). Ide sorolható továbbá egy kívül zöld, belül sárgásbarna mázas korsóból való, vége felé összeszűkülő, bordás felületű kiöntőcső; egy fehér anyagú, finom soványítású, szűk nyakú korsó világoszöld mázzal díszített nyaktöredéke; egy világosbarna, kívül mázatlan, illetve nyakától fölfelé barnássárga mázas, belül pedig teljes felületén sárgászöld mázzal borított, eredetileg füles korsó darabja is. A sárgásbarna színű mázzal teljesen bevont, jellegzetes formájú, egyfűlű, összeszűkülő szájú korsókból való szájtöredékeken kívül említésre méltók azok a nagyméretű, mázatlan szűrőtöredékek is, amelyek sárga, vörös, szürke vagy barna színűek. Az egyiknek a közepén kerek gombocsa látható.

A korsókból származó leletegyüttest a jellegzetes kidolgozású, török kori, szürke színű, besimított vonalakkal díszített, szűrős korsók nyaktöredékei egészítik ki, amelyek mellett hasonló anyagú és színű, függőleges állású, elkeskenyedő végű, kisebb-nagyobb méretű kiöntőcsövek is megmaradtak.

8. kép Sarkad, Vár. 1–2: fazékperem (MMM ltsz. 98.6.37–38.), 3, 5: korsótöredék (MMM ltsz. 98.6.39, 98.6.41.),
4: talpastál-töredék (MMM ltsz. 98.6.40.)

Abb. 8 Burg Sarkad. 1–2: Topffragment; 3, 5: Krugfragment; 4: Sohlenschüsselfragment

10. Kályhacsempék töredékei

A leletmentésből előkerült leletanyag restaurálása során előkerült még néhány olyan kerámiatöredék, amelyek kályhacsempék részei lehettek, s a sarkadi vár középkori kályhacsempé-anyagának korábbi feldolgozásából kimaradtak.

Közéjük tartozik egy világosbarna színű, mázatlan, zárt előlapú kályhacsempé két, egymással párhuzamos bordával díszített előlapjának 5,5 x 3 cm-es darabja, amelynek a hátoldala kormos; illetve ide sorolható még néhány vaskos, a kályhacsempék ívelt hátoldalából származó töredék is.

11. Kályhaszemek

A restaurálás során az eddig közölt négyszögletes szájú, tál alakú darabokon (SZATMÁRI 1997, 421–422, 436, 440, 7. kép 3–4, 11. kép 3–4) kívül két másik – ezekhez hasonló – kályhaszem is kiegészíthető volt, valamint a kályhaszemek eddig megismert darabjai mellett két újabb – egy háromszög és egy tálka alakú – típus elkülönítésére is lehetőség nyílt.

Kályhaszem (6. kép 2). Négyszögletes szájú, tál alakú, kerek aljú, szemcsés felületű, világos sárgásbarna színű. Belső felületén jól látszanak a korongolás nyomai. Kívül az alsó kétharmad részén kormos. Több darabból ragasztott, kiegészített. M.: 20 cm, Sz.: 20,5 cm, hátmélysége: 10,1 cm. Fá.: 8,5 cm.

Kályhaszem (6. kép 3). Az előzőhöz hasonlóan ez is négyszögletes szájú, tál alakú, kerek aljú, szemcsés felületű, de világos szürkésbarna színű. Ennél a korongolás nyomait is jobban eldolgozták. Külső felülete, a felhúzott peremének aljáig, foltosan kormos. A perem szélének külső oldala vízszintesen besimított, aljának közepe pedig homorú, csaknem gyűrűs. Ez is több darabból ragasztott, és kiegészített. M.: 21 cm, Sz.: 20,5 cm, hátmélysége: 10 cm, Fá.: 9,5 cm.

Négyszögletes szájú, tál alakú kályhaszemek töredékei. Az e tárgytypusba tartozó, eredetileg mintegy kéttucatnyi kályhaszemhez tartozó töredékeket – anyaguk és kialakításuk alapján – két csoportra lehet különválasztani. Az egyikbe csak néhány darab tartozik: olyan vastag falú, sötétszürke színű, de világos törésfelületű kályhaszemek, illetve azok perem-, oldal- és aljtöredékei sorolhatók ide, amelyek már pl. Nagymágoacson is előkerültek (SZATMÁRI 1985, 58, 76, X. tábla 1). Nagyobb számban fordulnak elő ezeknél azok a – már a sarkadi leletanyagból is ismert darabokhoz hasonló – világosbarna színű, leginkább kormosan foltos, vízszintes vagy ferdén levágott, esetenként pedig lekerekített szélű kályhaszemekhez tartozó töredékek, amelyekből az is kiderül, hogy e tárgytypust alkalmanként a belső felülete közepén sima bordával, ferdén bevagdostott vagy benyomkodott bordával, illetve belső oldalán bekarcolt hullámvonalal is díszítették. Fenékméjük 7,8–10,5 cm között váltakozik.

Pohár alakú kályhaszemek töredékei. Ennek a már jól ismert típusnak a jellegzetes perem-, oldal- és aljtöredékei is nagy számban fordulnak elő a kályhaszemek között. Aljuk többnyire kormos. A megmaradt, kb. szintén kéttucatnyi kályhaszemhez tartozó aljtöredék fenékmérete 4–5,5 cm között változik, de a legtöbb a 4,5–4,8 cm közé eső darab.

Háromszögletes szájú, tál alakú kályhaszemek töredékei. Az e lelőhelyről eddig ismertté vált kályhaszemek mellett új típust képvisel egy háromszög alakú, egyenesen levágott szélű peremmel megformázott, féhéssárga színű és egy ugyanilyen, de vaskos, szürke színű kályhaszem peremtöredéke, amelyek – alapformáikat tekintve – a békéscsabaiakhoz hasonlíthatnak leginkább (SZATMÁRI 1994, 513, 5. kép 1–4).

Kerek, tálka alakú kályhaszem töredéke. Az eddigiekhez képest szintén újabb típust jelent egy barna színű, közepesen szélesen benyomkodott bordával tagolt, lapos, tálka alakú kályhaszem darabja.

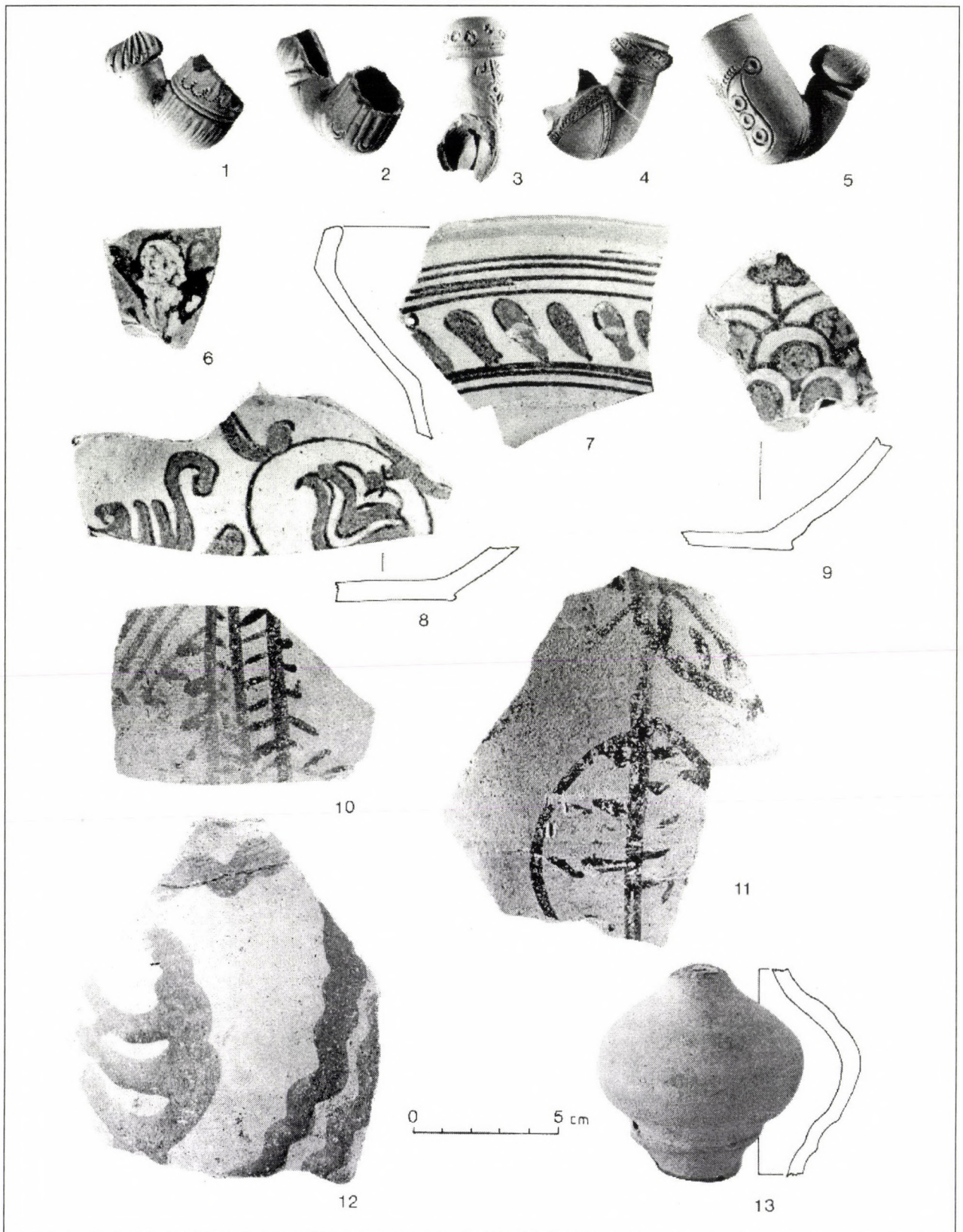
Kályhagombok. Egy világosszürke színű, töredékes, öblös testű, a nyakán kis lyukkal átfúrt kályhagomb (9. kép 13), s egy ehhez hasonló másik, fölfelé kiszélesedő, a tetején kerek gombbal díszített darab valószínűleg szintén kályhaszemek csücsát díszítette (CSALOGOVITS 1937, 328, 10. ábra; FEGYŐ 1973, 99, 7. kép).

12. Kerámiatöredékek

Az igen nagy mennyiségű mázatlan és mázas házikeramia-töredék között egyaránt előfordulhatnak bögréből, fazekakból, korsókból, tányérokban és talpastálakból származó perem-, oldal- és aljtöredékek. Az egyik vagy másik edénytípusba egyértelműen besorolható darabok ismertetésére az adott típusleírások végén kínálkozott lehetőség. A különböző edényekből származó kerámiatöredékek túlnyomó többségét azonban – éppen töredékeségük miatt – nem lehet biztosan egyik edénytípushoz sem kötni, viszont jól mutatják a különböző díszítések, díszítésmódok gazdagságát, változatosságát.

Mázas peremtöredékek. A mázas darabok között vannak belül barnászöld, kívül pedig foltokban sárgászöld mázzal díszített peremek (8. kép 2); kívül és a perem belső szélén is sárgászöld, világoszöld vagy haragoszöld mázzal bevont, széles szájú, vékony falú – öblös vagy lapos – edényekből való peremtöredékek; kívül zöld, belül sárgásbarna, enyhén kihajló peremű, lekerekített szélű edények darabjai és apró benyomkodásokkal tagolt, felhúzott szélükön egymás alatt több sorban körbefutó, rádlimitás bordával díszített peremtöredékek is. Ezekon kívül a főbb típusokat képviseli még egy kívül és belül egyaránt zöldmázas, a nyakból induló füllel megformázott peremtöredék; egy kívül világosbarna, mázatlan, belül viszont sárgásbarna mázas, kihajló peremű, benyomkodott szélű, szélesszájú edényből való töredék; egy kívül ugyancsak mázatlan, sárgásfehér anyagú, de belül rozsdabarna mázas, kihajló peremű edény szalagfüles darabja és egy belül, illetve szélének belső oldalán is sárgásbarna mázzal borított, kihajló, lekerekített szélű peremtöredék, melynek nyakát vízszintesen futó, vörösesbarna, festett vonalak díszítik. Van olyan töredék is, amelynek a lekerekített széle alatt sűrű, függőlegesen bekarcolt vonalkázás látszik. A peremek széle általában lekerekített, de vannak csipkézettek is. Egy ide tartozó, nagyméretű töredéken látható, hogy az edény nyakát és oldalát vízszintesen bekarcolt vonalak díszítették. Egy kívül mázatlan, illetve foltokban zöldmázas, belül teljes felületén sárgásbarna mázzal bevont, kihajló, csipkézett szélű edény töredéke szintén előfordul a leletanyagban. Ennek hurkafüle közvetlenül a perem alól indul, és az edény vállán támaszkodik. Egy kívül foltokban, belül és peremének teljes felületén sárgásbarna mázas, öblös, vízszintes peremű edényke töredéke, melynek vállát vízszintesen bekarcolt párhuzamos vonalak díszítik, ugyanide tartozik. Peremének széle benyomkodott, vízszintes tetejét pedig egyenes és X alakú, domború vonalkák díszítik.

Mázas oldaltöredékek. Ebbe a csoportba olyan töredékek tartoznak, melyek kívül és belül egyaránt mázasak, illetve teljes felületen csak kívül vagy csak belül mázasak, valamint azok, amelyeket más mellett még festéssel is díszítettek. Az első csoportba sorolható leletanyagra leginkább a kívül zöld, belül sárgásbarna, illetve a kívül és belül is egyformán barnássárga vagy sötétbarna darabok a jellemzők. A második csoportot kép-

9. kép Sarkad, Vár. 1–5: cseréppipa (MMM ltsz. 98.6.42–46.), 6–9: tányértöredék (MMM ltsz. 98.6.47–50.),
10–12: edényoldal (MMM ltsz. 98.6.51–53.), 13: kályhagomb (MMM ltsz. 98.6.54.)

Abb. 9 Burg Sarkad. 1–5: Tonpfeife; 6–9: Tellerfragment; 10–12: Topffragment; 13: Ofenkachelfragment

viselő töredékek kívül általában haragoszöld színűek, belül pedig csak helyenként mázasak, és sárgásdrapp anyagúak. A teljes felületen csak belül mázas darabok csoportját a kívül foltokban zöld vagy barna mázas, esetleg mázatlan, belül pedig sárgásbarna, zöldesbarna mázas töredékek alkotják. A mázzal és festéssel is díszített darabok közül külön érdemel említést az a két sárgásfehér anyagú edénytöredék, amelynek külső oldalát foltosan zöld máz s ez alatt és mellett barnászörös színű rácsos festés díszíti. Ide tartoznak a sárgásfehér anyagú alapon belül világoszöld mázas, kívül pedig vörösesbarna vagy sötétbarna színű, sávós és vonalas, illetve hullámvonalas festésű darabok is.

Mázas aljtöredékek. A leletanyagban ebbe a részébe leginkább belül zöldmázas, kívül sárgásdrapp színű, kisebb-nagyobb edényekből – fazekakból, lábasokból, bögrékből (talán poharakból is) – származó töredékek, valamint belül sárgásbarna mázas, kívül világosbarna, mázatlan, kormosan foltos darabok tartoznak. Az egyik az edény lába is megmaradt. Egy kívül foltokban zöldessárga mázzal bevont, sárgásfehér anyagú, fölfelé ívesen összeszűkülő edény kerek aljtöredéke – F.á.: 8,8 cm – szintén ide sorolható.

Mázatlan peremtöredékek. Díszített és díszítés nélküli darabok is előfordulnak. Általában világosbarna vagy sötétbarna, illetve kékesszürke színű, szemcsés anyagú, kívül kormos, fedőhornyos vagy ívesen kihajló, profilált, esetenként pedig csipkézett szélű fazékperemek maradtak meg. Néhány világosbarna alapon vörösesbarna festésű, de ennél jóval több az olyan sárgásdrapp színű peremtöredék, amelynek a széle barna festésű. Ezenkívül sárgásfehér alapon barna festésű, szintén profilált, különböző, kisebb-nagyobb edényekből való töredékek, valamint drapp vagy világosbarna színű, vékony falú darabok is előfordulnak. Az utóbbiak közül sokat díszített a perem szélén és az edény nyakán, illetve fülén vörös és barna színű, vonalas vagy sávós festés. Az egyik sötétszürke, szemcsés anyagú, vékony falú fazékperemet a nyakán kerek lyukkal fűrták át.

Mázatlan oldaltöredékek. Nagyon sok a vékony falú, szemcsés anyagú, díszítetlen, kívül kormos, belül barna színű töredék, viszont sok a díszített darab is. A festett edénytöredékek közül érdemes külön is megemlíteni két vékonyfalú, szürkésdrapp színű oldaltöredéket, melyeket világosbarna és sötétbarna színnel festett fenyőminták, ferde és ovális vonalak díszítenek (9. kép 10–11). Egy másik, sárgásdrapp anyagú oldaltöredéken széles, hullámvonalas, vörös festés látható (9. kép 12). Vannak még szürke alapon barna sávós festésű; kékesszürke alapon sötétbarnával festett, indás motívumokkal díszített; belül fekete, kívül pedig világosbarna anyagú, és sötétbarna sávós festésű; világosbarna alapon sötétbarna, pöttyös díszű töredékek is. Egy sárgásfehér, szalagfüles edény oldalát kívül is és belül is világosbarna, sávós festés díszíti. Szürkésdrapp az a töredék, amelyen a halványsárga, vízszintes, sávós festésben bekarcolt hullámvonal fut körbe. Egy másik, világosbarna töredék fehér festésű vízszintes és hullámvonallal díszített. Néhány barna színű, vékony falú oldaltöredéken vízszintesen bekarcolt vonalak vagy hullámvonalak láthatók. Hasonló anyagú, vízszintesen haladó, bemélyített árkokkal díszített darabok is előfordulnak. A leletanyag jelentős részét alkotja a jellegzetes, törökkori szürke kerámia. Ennek jó részét függőleges, ferde, rácsos, hullámvonalas, fenyőágszerű, hálós vagy zezugvonalas besimítások, illetve az edény nyakán körbefutó, párhuzamosan bekarcolt vonalak díszítik.

Mázatlan aljtöredékek. Közöttük is megtalálhatók a – szürke, csillámos homokkal soványított, jellegzetes, az oldalukon több esetben besimított vonalakkal díszített – törökkori kerámia

csoportjába tartozó leletek. Ezeken kívül a kékesszürke, szemcsés anyagú, ritkán barna festésű darabok érdemelnek említést. A vékony falúak leginkább kisebb edényekből valók. Az egyik sárgásbarna színű, kisebb edény aljának belső felületén is barna sávós festés látszik. Egy másik, karcsú talptöredék talán kehevelyre utal.

Fültredekek. Mázas és mázatlan darabok egyaránt előfordulnak. Jellegzetesek a teljes felületükön zöld, barna vagy sárgásbarna mázzal bevont fültredekek mellett a belül zöldmázas, kívül pedig sárgásdrapp, mázatlan – esetenként viszont foltokban szintén zöld mázzal díszített – edényekből származó, keskeny vagy széles szalagfülek, illetve hurkafülek. Belül mázatlan, kívül barna és zöld mázas edényekből való, hasonló fülek ugyanígy előfordulnak. A leletegyüttes másik részét a szürke korsók nagyméretű szalagfül-töredékei és a barna, sárgásbarna, vagy téglaszínű, kisebb-nagyobb edényekből – leginkább azonban szintén korsókból – származó fültredekek darabjai jelentik. Ezek többségét középen függőleges besimítás, világosbarna vagy sötétbarna, sávós vagy hálós festés, illetve esetenként festés és zöld máz díszíti. Az egyik töredéken éles szerszámmal bekarcolt rácsminta, néhány további fültredek közepén pedig függőlegesen bekarcolt vonal mentén elhelyezett tüzdelt dísz látható.

Cseréppipák töredékei. A kerámia-töredékek közé sorolható több, általában világosbarna vagy sötétbarna színű, vésett vonalakkal, tüzdelt motívumokkal és körkörösön bemélyített formákkal díszített, néhány esetben turbános kialakítású cseréppipa darabja is (9. kép 1–5).

Fémleletek

A fémleletek közé egy bronz gyertyatartón, egy bronz súlymértéken és néhány összegyűrt bronzlemezen kívül vasból kovácsolt tárgyak tartoznak.

13. Bronztárgyak

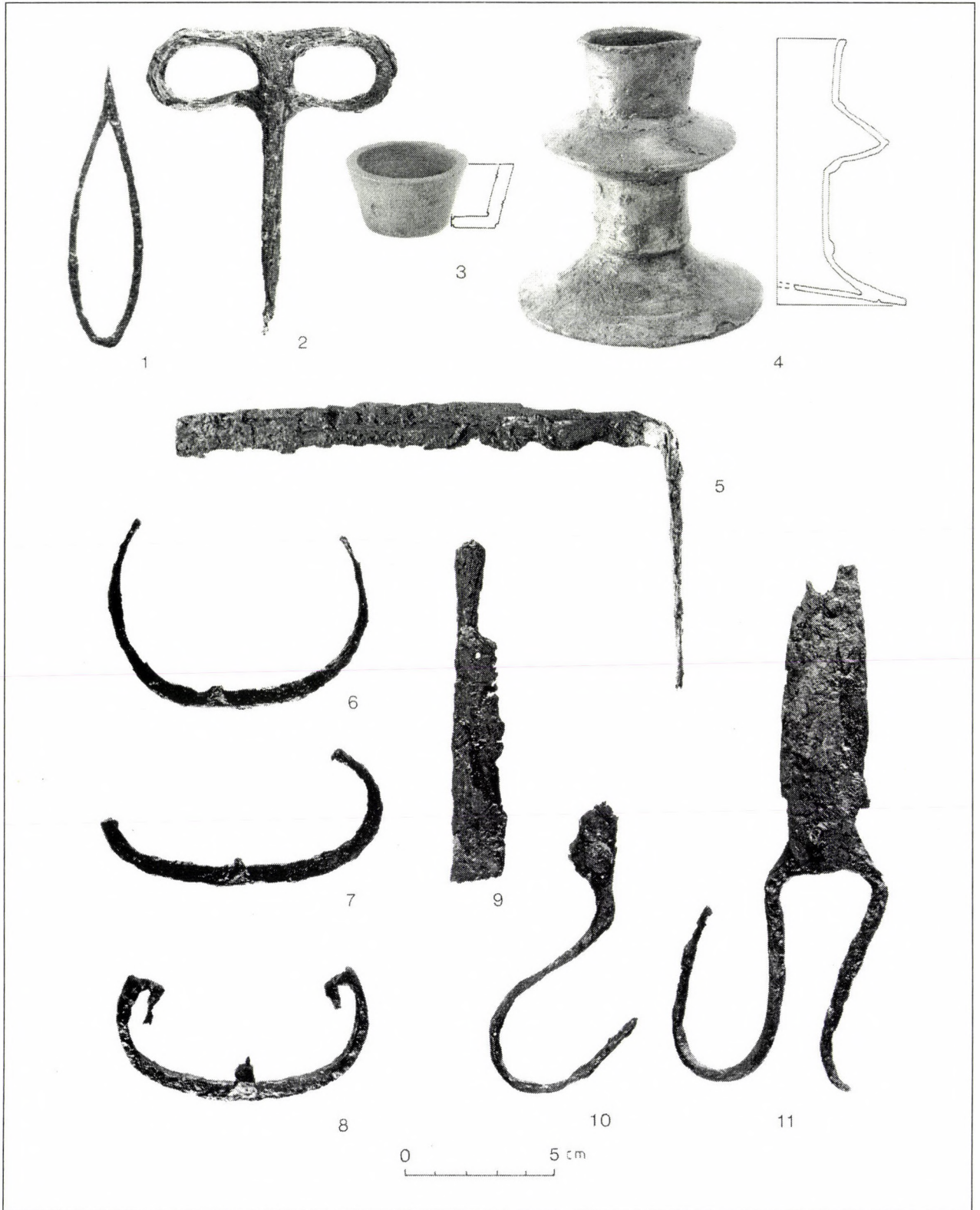
Gyertyatartó (10. kép 4). Középe üreges, felső szélén kissé deformálódott, hengeres testű, ívelten kiszélesedő, kerek talpú. Magasságának felső harmadában elkeskenyedő szélű kerek gallér, a kiszélesedő talpa fölött pedig enyhe, körbefutó borda díszíti. Talpának alja eredetileg homorú és zárt volt, de ezt később áttörték – talán azért, hogy ne csak asztalra tudják elhelyezni, hanem rúdra is fölerősíthessék. M.: 8,5 cm, szabálytalan kör alakú felső szélének átmérője: 2,9 cm illetve 3,5 cm, talpának átm.: 7,6 cm.

Súlymérték (10. kép 3). A leletanyagban lévő tárgy 58 gramm súlyú, egysége pedig a régi súlymértékek között $3\frac{1}{3}$ latnak felel meg. A lat a font harmincketted része volt, azaz 1,72–1,75 dkg. A korabeli, mindenütt azonosnak látszó, jellegzetes, fordított csonka gúla formájú, egyenes peremű és aljú, lefelé összeszűkülő oldalú, virágcserep alakú, egyforma falvastagságú latokhoz² hasonló a sarkadi súly is. Ennek oldalán és peremén szintén párhuzamosan bekarcolt vonalak futnak körbe. M.: 2 cm, Szá.: 3,6 cm, F.á.: 2,5 cm, falvastagsága: 0,3 cm.

Bronzlemez. Összegyűrt, szegecselt darabjaiból a tárgy eredeti funkcióját sajnos lehetetlen meghatározni.

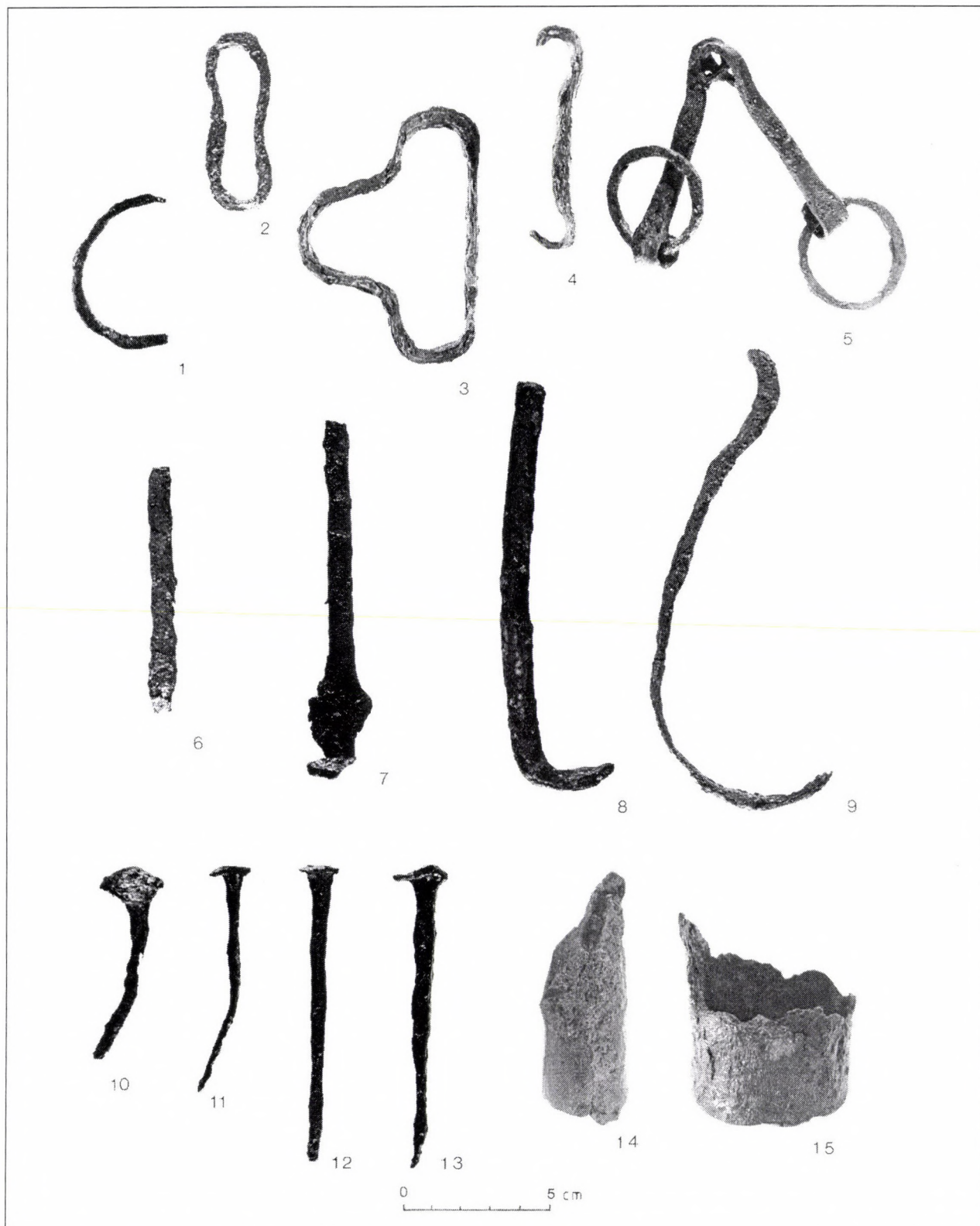
14. Vastárgyak

A vaseszközök változatos szerepkört töltöttek be. Közéjük tartozik egy ovális, egyik végén elhegyesedő *csiholó* (10. kép 1) – H.: 9,2 cm, Sz.: 2,6 cm; egy visszahajlított fülekkel kialakított *fűrő* (10. kép 2) – H.: 9,9 cm, Sz.: 8 cm; egy kissé

10. kép Sarkad, Vár. 1: csiholó (MMM ltsz. 98.6.55.), 2: fúró (MMM ltsz. 98.6.56.), 3: súlymérték (MMM ltsz. 98.6.57.), 4: gyertyatartó (MMM ltsz. 98.6.58.), 5: vonókés (MMM ltsz. 98.6.59.), 6–8: csizmapatkó (MMM ltsz. 98.6.60–62.), 9: vaskés (MMM ltsz. 98.6.63.), 10–11: olló (MMM ltsz. 98.6.64–65.)

Abb. 10 Burg Sarkad. 1: Feuerzeug; 2: Bohrer; 3: Gwichtsmaß; 4: Kerzenhalter; 5: Wiegemesser; 6–8: Stiefelhufeisen; 9: Eisenmesser; 10: Schere

11. kép Sarkad, Vár. 1–3: vaskarika (MMM ltsz. 98.6.66–68.), 4–5: zablá (MMM ltsz. 98.6.69–70.), 6–8, 15: vaspánt (MMM ltsz. 98.6.71–73, 98.6.80.), 9: vastárgy (MMM ltsz. 98.6.74.), 10–13: vasszeg (MMM ltsz. 98.6.75–78.), 14: vasközü (MMM ltsz. 98.6.79.)

Abb. 11 Burg Sarkad. 1–3: Eisenring; 4–5: Trense; 6–8, 15: Eisenband; 9: Eisengegenstand; 10–13: Eisennagel; 14: eiserne Tülle

fölhajlított nyelű, nyéltüskés, vékony pengéjű *vonókés* (10. kép 5) – H.: 16,3 cm (egyik nyele hiányzik), nyéltüskéje: 9,2 cm, pengéjének Sz.: 1,6 cm; három fölhajlított végű, középen is tüskével ellátott *csizmapatkó* (10. kép 6–8) – 8,5 x 5,8 cm, 9,3 x 4,5 cm, 8,2 x 4,3 cm; egy kiszélesedő végű, kúposan kialakított, tömör nyelű, széles pengéjű, egyenes hátú, a nyele előtt kerek lyukkal átfúrt *vaskés* (10. kép 9) – H.: 11 cm (két vége hiányzik), pengéjének Sz.: 1,7 cm; valamint két *olló* is (10. kép 10–11). Ez utóbbiak egyikének csupán a nyaka és az egyik fogója maradt meg – H.: 9,8 cm, fogójának Sz.: 3,9 cm –, a másiknak viszont csak a hegye és az egyik fogójának a visszahajlított vége hiányzik – H.: 17,1 cm, pengéjének Sz.: 2,8 cm, fogójának Sz.: 3,8 cm.

A mindennapi élet részét képezte három, különböző formájú *vaskarika* (11. kép 1–3) – 5,2 x 3,4 cm, 6 x 2,2 cm, 8,6 x 6 cm; egy töredékes és egy ép *csikószabla* (11. kép 4–5) – a töredékes egyik szárának H.: 7,4 cm, Sz.: 1,5 cm, az ép egyik szárának H.: 8 cm, Sz.: 1,5 cm, a másik szárának H.: 7,6 cm, Sz.: 1,5 cm, a karikák átm.: 3,9 cm; három különböző alakú, keskeny *vaspánt* (11. kép 6–8) – H.: 8,3 cm, 11,4 cm, 13,6 cm, Sz.: 0,9 cm, 0,8–2 cm, 1,2 cm; egy félbetörött, ívelt, kengyelhez hasonló *vastárgy* (11. kép 9) – H.: 15,5 cm, Sz.: 6 cm, V.: 0,7 cm; négy kerek, kúpos vagy T-fejű, négyszögletes szárú *vaszeg* (11. kép 10–13) – H.: 6,5 cm, 7,8 cm, 9,9 cm, 10 cm; egy tömör hegyben végződő *vasköprü* (11. kép 14) – H.: 7,7 cm, Sz.: 3 cm; illetve egy hengeres, nyilvánvalóan szerszámhoz tartozó, széles *vaspánt* (11. kép 15) – H.: 6,2 cm, átm.: 5,5 cm. A vasleletek sorát egy széles talpú *patkó* (H.: 8,3 cm, Sz.: 3,5 cm), néhány további *vaspánt* és egy *ollónak* a fogója (H.: 9,4 cm, Sz.: 4 cm) zárja.

Egyéb leletek

A fenti csoportok egyikébe sem sorolható be a leletanyagban lévő *vaddisznóagyar* és a három darab keskeny, hosszúkás formájú *fenőkő*.

*

A teljes leletanyag ismeretében is nehéz válaszolni a korábban nyitva hagyott kérdésekre.

A Juhász Irén által meghatározott beásás minden valószínűség szerint olyan gödör lehetett, amelyet a vár területén összegyűjtött szemét eltüntetése céljából ástak meg. Ebbe hordták bele mindazt a törmeléket – használhatatlanná vált edényeket és eszközöket –, amely például a vár egy-egy pusztulási időszakában keletkezhetett. Ez magyarázatot adhat az előkerült leletanyag igen nagy mennyiségére is. Egy új építkezés lehetőségét sem vetjük el, amelynek kezdetekor esetleg egy vagy több régi épületet kellett lebontani, s az építkezés megkezdése előtt a terület rendezése is szükségessé vált. Ez szintén magyarázatot ad az előkerült leletanyag esetlegességére és vegyes összetételére, sőt az egyes tárgyak töredékes-ségére és hiányosságára is.

A *gödör korát* nyilvánvalóan a legkésőbbi leletek határozzák meg, a késő középkori leletgyűttesek keltezésére pedig – érmek nélkül, a kísérő leletek figyelembe vétele mellett – általában leginkább a kályhacsempék alkalmasak. A sarkadi gödör keltezésében tehát főként a kályhacsempékre támaszkodhatunk, illetve a gödör egyéb leletanyagára. E két összetevő egyikét sem

lehet azonban – a korszak ismert keltezési nehézségei miatt – külön-külön teljes pontossággal meghatározni, vagyis a kormeghatározás terén csak olyan egymásra utaló adatok állnak rendelkezésünkre, amelyek közelebbi időbesorolásra alkalmatlanok. A sarkadi kályhacsempék előkerülési körülményeiről is csak annyit tudunk, hogy biztosan másodlagos helyzetből, s természetesen a náluk kétségkívül későbbi beásásból származnak. Az analóg tárgyak, a stíluskritikai vizsgálatok és a kísérő leletek alapján annyi mondható, hogy a hátrész nélküli kályhacsempék – figyelembe véve esetleg a kályhák huzamos használatát is –, illetve a mázas edények és töredékeik, valamint a kései típusú, törökkori szürke kerámia jelenléte a gödör XVII. századi keltezése irányába mutat. A mázhasználatból és annak technikai kidolgozásából, valamint színárnyalataiból ítélve XVIII. századi lelet valószínűleg nincs az anyagban.

A teljes leletanyag értékelése után – a másik nyitva hagyott kérdésre válaszolva –, kizárólag a kályhacsempék időbesorolására vonatkozóan sem lehet a XVI–XVII. századon belüli keltezésnél pontosabb időmeghatározást adni. Továbbra is bizonytalan, hogy a víztorony alapozási gödréből előkerült kályhacsempék kora megegyezik-e egymással. A felszerszámozott lóval díszített, I. típusú csempe korábbi voltát bizonyító adat nem bukkant fel, s ugyanígy a többi kályhacsempe korának megállapításával kapcsolatos adat sem. A legvalószínűbb tehát az, hogy a XVII. században ásott gödör betöltésébe vegyesen kerültek bele a korábbi, leginkább a XVI. század közepéig keltezhető I. típusú kályhacsempék darabjai és a XVI. század második felére vagy a XVII. század elejére tehető csempetöredékek (SZATMÁRI 1997, 422–423). Ennél pontosabb időmeghatározáshoz nincs támpontunk.

A sarkadi késő középkori leletek párhuzamai ugyan az egész magyarországi emlékanyagban előfordulnak, de ez a késő középkor végére mindinkább egységessé váló formai, technikai és díszítésbeli tendenciával magyarázható, s a mind egységesebbé váló kerámiaművesség szintén a pontosabb keltezhetőség ellen hat. Az egyes sarkadi tárgytípusok területileg legközelebb eső megfelelői a gyulai vár (PARÁDI 1966, 146, 195. kép; GERELYES 1996, 96–100, 120–124, XXVIII–XXXII. tábla), a békési (JANKOVICH 1980, 134, 372, Taf. 80. 1–3; JANKOVICH 1980/a, 189–192, 6, 8–12. ábra; GERELYES 1980, 108–110, 8. kép 1–6, 9. kép 1–5; GERELYES 1982, 46, 8–12. ábra; MRT 10. 41–50, 137–141. tábla) és szarvasi (MRT 8. 397–409) palánkvár területéről, illetve ásatásaiból, valamint a mezőkovács-házi (BÁLINT 1939, 148–154, XXV–XXVIII. tábla) és a békéscsabai (SZATMÁRI 1994, 496–499, 5–9. kép) feltárásokból előkerült leletanyagban fordulnak elő, de távolabbi területekről – egyebek között (PARÁDI 1963, 208–217, 231–242, 3–12, 16–27. kép; SOPRONI é. n.) – megemlíthetők pl. a Hódmezővásárhelyen (GÁL 1985, 84–90, IV–XIV. tábla), Gyóján (HORVÁTH–H. SIMON 1996, 437–462, 2–81. kép), Kecskemét környékén (SZABÓ 1938, 104–126, 473–502, 515, 524–529. kép), Nyársapáton (BÁLINT 1962, 93–109, XXVIII–XXXVII. tábla; BENKŐ 1980, 377–412, 25–60. tábla),

Szolnokon (KOVÁCS 1984, 83, 86, 5. kép 1–3, 7. kép 5–6; KOVÁCS 1984/a, 18–44, 11–27. tábla), Debrecenben (LÜKŐ 1941, 159–164, 1–4, 6. kép), Túrkeve–Móricson (MÉRI 1954, 147–149, XXVIII–XXXII, XXXV–XXXVII. tábla), Egerben (KOZÁK 1963, 130–137, 157–159, 161, 30–34, 37, 39–41. kép; KOVÁCS 1963, 239–256, 259–262, I–VII. tábla; KOZÁK 1964, 245–246, 262–264, 269–271, 14–15, 41–43, 55, 57–58. kép; FODOR–KOZÁK 1972, 147–156, 160–166, 168–172, 174, 178–188, 190–191, 2–8, 9–13, 17, 22–36, 38–41. kép; FEHÉR 1973, 191–199, 203–214, I–XII. tábla; BÁZÁR 1986, 38–61, 1–14. kép), Muhiban (ÉRI–BÁLINT 1959, XVI. t. 5, XVIII. t. 13–15, XXII. t. 1, XXV. t. 3, 7–8, XXIX–XXXI. t; MICHNAI 1982, 125–133, 138, 141–151, 1–6, 13–20. kép), Hollókőn (KOZÁK 1972, 183–184, 24–27. kép), Zagyvafőn (BODNÁR–CABELLO–SIMON 1993, 97–104, I–IV. tábla), Füleken (KALMÁR 1959, 8–21, 32–37, XIII–XVI, XIX, XXIII, XXVII–XXXVI, LXVI–LXXXII. tábla), Vácon (MIKLÓS 1986, 239–251, 6–15. kép; MIKLÓS 1991, 32–42, 19–54. tábla; TETTAMANTI 1994, 107–111, 151–165, 18–32. tábla; MIKLÓS 1996, 48, 176, 74. kép), Ete falu helyén (CSALOGOVITS 1937, 323–331, 2–3, 9–10, 14. ábra), Budán (GARÁDY 1945, 431, 434–435, 437, 32, 34–38, 40. kép; HOLL 1963, 343–354, 374–381, 22–45, 72–79. kép), Szentendrén (TETTAMANTI 1991, 460–462, 477–487, 10–20. kép) stb. feltárt, illetve előkerült leletek is.

A hasonló jellegű leletanyagok alapján is az mondható, hogy a sarkadi vár területén előkerült leletegyüttes késő középkori része a XIV–XVII. századra keltezhető, leginkább XV–XVI. századi. Kevés tartozhat a XIV. századba, s XVII. századi darabok is vannak benne. Az előbbieket közé elsősorban az átlagostól eltérő és kis mennyiségben előforduló, vaskosabb, egyszerű tagolású, enyhén profilált edényperemek alapján utalhatók leletek, az utóbbiakra pedig a több színű máz használatából következtethetünk. Ennél későbbi, XVIII. századi lelet előfordulása az anyagban nem valószínű. E helyen sem tagadható azonban, hogy az egyedi tárgyak esetében – néhány kivételtől eltekintve – lehetetlen a közelebbi keltezés. Az időhatárok fenti megállapítása csakis az anyag összessége alapján volt lehetséges. A török és a hódoltságkori magyar kerámia szétválasztására még kevésbé

lehetett kísérletet tenni. Ennek oka részben az, hogy a magyar késő középkor régészeti kutatása napjainkig adós az egyes edénytípusok egyértelmű, egységes, mindenki számára elfogadható tipológiájával és terminológiájával, másrészt pedig sokkal több leletközlésre van még szükség ahhoz, hogy a magyarországi XIV–XVII. vagy akár a XVIII. századi leletanyag belső keltezését általánosságban is pontosabbá lehessen tenni. A sarkadi vár középkori leleteinek fenti anyagközlése is csak azt a célt szolgálhatja, hogy a későbbi kutatásokhoz a délkelet-alföldi régió egyébként is csekély mennyiségű adatára felhívja a figyelmet.

A sarkadi leletek összességével kapcsolatban – egyértelmű támpontok hiányában ugyan, de a leletanyag általános jellemzői és a rendelkezésre álló különböző tényezők (pl. hasonló leletegyüttesek, helyi történeti adatok) alapján – feltételezhető, hogy a leletanyagot szolgáltató gödör kora leginkább a vár kiépítésének harmadik, a történeti adatokból következtethetően 1620–1660 közé eső szakaszára (MÁRKI 1877, 47–48; MÓDY é. n. 39; SZATMÁRI 1997, 426) helyezhető. Ez az a korszak, jórészt a XVII. század középső harmada, amely minden szempontból megfelel a gödör keletkezése és betemetése, illetve a gödörből előkerült leletanyag – így a legkésőbbi kályhacsempék – keltezésének is. A sarkadi várból eddig előkerült teljes középkori leletanyag ismeretében sem lehet ugyanakkor a kályhacsempékre vonatkozóan a korábbi keltezésnél pontosabb időbesorolást adni.

A leletegyüttes a pontosabb keltezési nehézségek ellenére is számottevő és értékes azonban, hiszen a gyulai vár környezetében lévő kisebb erősségek (a békési és a csabai kastély, a békési és a szarvasi palánkvár) mellett helyet foglaló sarkadi vár késő középkori leletanyagába egyelőre csak ez enged bepillantást: az anyag ugyanakkor igen jó keresztmetszetét adja a sarkadi vár késő középkori történetének, szinte a kezdetektől a XVIII. század elején bekövetkezett végső pusztulásáig. Az egykori vár teljes területét a mai város beépített központja foglalja el, így innen csak szórványosan fölbukkanó leletekre lehet számítani. Ezt bizonyította a leletegyüttes múzeumba jutása óta eltelt negyedszázad is, hiszen a vár területéről előkerült legjelentősebb régészeti emlékanyagot ma is az 1974. évi leletek jelentik.³

Jegyzetek

1 A leletanyag feldolgozásának átengedését Juhász Irénnek köszönöm. A leletanyag legnagyobb részének restaurálását az ő irányításával Gábor Gabriella végezte el. A korábban közölt kályhatartozékok a Munkácsy Mihály Múzeumban a 97.1.1–97.1.20., illetve részben a 98.6.141, a többi a 98.6.1–98.6.189. leltári szám alatt, a restaurált és rajzolt leletekről készült fotónegatívok pedig a MMM fotótárban, az 59770–59832, 60246–60252. leltári számon találhatóak.

2 Ilyenek pl. a jászberényi és a visegrádi múzeum állandó kiállításában látható darabok. Az előbbieket a Jász Múzeum régi anyagából valók (Jász Múzeum ltsz. 65.64.1.1), az utóbbiak pedig ismeretlen visegrádi lelőhelyről származnak (Mátyás Király Múzeum ltsz. 59.2.19. és 59.2.20.). A tárgyra vonatkozó részletes adatokat Bathó Editnek és Buzás Gergelynek köszönöm.

3 A metszetrajzokat Gábor Gabriella, a tárgyfotókat Váradi Zoltán készítette. Segítségüket ezúton is köszönöm.

IRODALOM

- BÁLINT 1939 BÁLINT A., *A mezőkövácsházi középkori település emlékei. – Ausgrabungen in Mezőkövácsháza.* *Dolg* XV (1939) 146–164.
- BÁLINT 1962 BÁLINT A., *A középkori Nyársapát lakóházai. – Kirche und Wohngebäude in mittelalterlichen Nyársapát.* *MFME* 1960–1962 (1962) 39–115.
- BENKŐ 1980 BENKŐ E., *A középkori Nyársapát. – Das mittelalterliche Dorf Nyársapát.* *StCom* 9 (1980) 315–424.
- BODNÁR—CABELLO—SIMON 1993 BODNÁR K.—J. CABELLO—SIMON Z., *A zagyvafői vár kutatása – Die Erforschung der Burg von Zagyvafő.* *Művészettörténet – Műemlékvédelem* IV (1993) 85–113.
- CSALOGOVITS 1937 CSALOGOVITS J., *Tolna vármegye Múzeumának második ásatása a török hódoltság alatt elpusztult Ete község helyén. – Ausgrabungen des Museums des Komitates Tolna an der Stelle des in der Türkenzeit verwüsteten Dorfes Ete.* *NÉrt* XXIX (1937) 321–333.
- ÉRI—BÁLINT 1959 ÉRI I.—BÁLINT A., *Muhi elpusztult középkori falu tárgyi emlékei. (Leszih Andor ásatásai.) – Das Fundmaterial des verwüsteten Dorfes Muhi. (Ausgrabungen von Andor Leszih.)* *RégFüz* Ser. II. 6. Budapest 1959.
- FEGYÓ 1973 FEGYÓ J., *Késő középkori lakóház leletmentése Ráckeven. – Fundrettung eines spätmittelalterlichen Hauses in Ráckeve.* *StCom* 2 (1973) 93–105.
- FEHÉR 1973 FEHÉR G., *Adatok Eger török agyagművességéhez. – Turkish Pottery at Eger.* *EMÉ* X (1973) 191–214.
- FODOR—KOZÁK 1972 FODOR L.—KOZÁK K., *Leletgyűtések a románkori székesegyház környékéről. – Ensembles de trouvailles des alentours de la cathédrale de l'époque romane.* *EMÉ* VIII–IX (1972) 147–199.
- GARÁDY 1945 GARÁDY S., *Budapest területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése 1931–1941. – Bericht über die mittelalterlichen Ausgrabungen auf dem Gebiet der Hauptstadt Budapest 1931–1941.* *BudRég* XIV (1945) 397–448.
- GÁL 1985 GÁL É., *XVII–XVIII. századi kerámialelet Hódmezővásárhelyről. – Der Keramikfund von Hódmezővásárhely aus den XVII–XVIII. Jahrhunderten.* *Acta Ant et Arch* (Suppl. V) 1985, 79–105.
- GERELYES 1980 GERELYES I., *Előzetes jelentés a Békés-kastélyzugi törökkori palánkvár ásatásáról, 1975–1978. – Vorbericht über die Ausgrabungen der türkenzeitlichen Palisadenburg von Békés-Kastélyzug, 1975–78.* *ArchÉrt* 107 (1980) 102–111.
- GERELYES 1982 GERELYES I., *Beszámoló a békési török palánk ásatásáról.* *Békési Élet* XVII. évf. (1982) 39–48.
- GERELYES 1996 GERELYES I., *Török építkezések Gyulán (1566–1695).* In: *Tanulmányok a gyulai vár és uradalma történetéhez.* Szerk. Jankovich B. D. Gyula 1996, 88–124.
- HOLL 1963 HOLL I., *Középkori cserépedények a budai várpalotából. – Mittelalterliche Keramik aus dem Burgpalast von Buda.* *BudRég* XX (1963) 335–394.
- HORVÁTH—H. SIMON 1996 HORVÁTH L. A.—H. SIMON K., *Történeti és régészeti adatok egy közép-alföldi falu feudális kori történetéhez. – Historische und archäologische Angaben zur feudaltzeitlichen Geschichte eines Dorfes in der Großen Ungarischen Tiefebene.* *MFME—StudArch* II (1996) 403–554.
- JANKOVICH 1980 B. D. JANKOVICH, *Auf der Suchen nach dem Gespanschaftssitz in Békés.* *MittArchInst* 8/9 (1980) 131–136.
- JANKOVICH 1980/a JANKOVICH B. D., *Ásatások a békési Kastély területén.* *Békési Élet* XV. évf. (1980) 183–193.
- KALMÁR 1959 KALMÁR J., *A füleki (Filakovo) vár XV–XVII. századi emlékei. – Die Denkmäler der Burg Filakovo aus dem XV–XVII. Jahrh.* *RégFüz* Ser. II. 4. Budapest 1959.
- KOVÁCS 1963 KOVÁCS B., *A Dobó István Vármúzeum cseréppipái. – Tonpfeifen im Dobó István Burgmuseum.* *EMÉ* I (1963) 235–262.
- KOVÁCS 1984 KOVÁCS GY., *Török rézedények Szolnok megyéből. – Vases de cuivre turcs provenant du comitat de Szolnok.* *ArchÉrt* 111 (1984) 78–91.
- KOVÁCS 1984/a KOVÁCS GY., *Török kerámia Szolnokon. – Turkish pottery from Szolnok.* Szolnok 1984.
- KOZÁK 1963 KOZÁK K., *Az egri vár feltárása (1957–62). – Gli scavi archeologici eseguiti nella fortezza di Eger (1957–1962).* *EMÉ* I (1963) 119–171.

- KOZÁK 1964 KOZÁK K., *Az egri vár feltárása (1957–1963) II. – La mise à jour de la forteresse d'Eger IIe partie, 1957–1963.* EMÉ II (1964) 221–271.
- KOZÁK 1972 AMBRUSNÉ KOZÁK É., *A hollókői vár ásatása. – Ausgrabung in der Burg von Hollókő.* ArchÉrt 99 (1972) 167–187.
- LÁZÁR 1986 LÁZÁR S., *Az egri vár törökkori magyar cserépedényei. – Ungarische Töpferwaren der Burg von Eger aus der Türkenzeit.* EMÉ XXII (1986) 35–63.
- LÜKŐ 1941 LÜKŐ G., *A debreceni fazekasipar emlékei a XVI–XVII. századból.* DMÉ XXXVI (1941) 159–164.
- MÁRKI 1877 MÁRKI S., *Sarkad története.* Budapest 1877.
- MÉRI 1954 MÉRI I., *Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és türkeve-mórici ásatások eredményeiről II. – Otcset o raszkopkah v Tiszalök-Rázompuszta i Türkeve-Móric II.* ArchÉrt 81 (1954) 138–154.
- MICHNAI 1982 MICHNAI A., *Középkori tárgyak a régi Muhiról. – Mittelalterliche Gegenstände aus dem alten Muhi.* ComArchHung 1982, 125–152.
- MIKLÓS 1986 MIKLÓS ZS., *15. századi telepnyomok Vácott a Széchenyi utcában. – Siedlungsspuren aus dem 15. Jh. in Vác, Széchenyi Gasse.* ArchÉrt 113 (1986) 237–254.
- MIKLÓS 1991 MIKLÓS ZS., *Leletmentés a középkori Vác területén (Széchenyi utca 3–7). – Rettungsgrabung im Gebiet der mittelalterlichen Vác (Széchenyi Strasse 3–7).* Váci Könyvek 5 (1991) 7–108.
- MIKLÓS 1996 MIKLÓS ZS., *Vác középkori pincéi. – Mittelalterliche Keller in Vác.* Váci Könyvek 9. Szerk. Zomborka M. Vác 1996.
- MÓDY é. n. MÓDY GY., *A középkori fejlődés a XVII. század közepéig.* In: Tanulmányok Sarkad múltjából. Szerk. Komoróczy Gy. H. é. n. 29–42.
- MRT 8 JANKOVICH B. D.—MAKKAY J.—SZÓKE B. M., *Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A szarvasi járás.* Szerk. Makkay J. Budapest 1989.
- MRT 10 JANKOVICH B. D.—MEDGYESI P.—NIKOLIN E.—SZATMÁRI I.—TORMA I., *Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke.* Szerk. Jankovich B. D. Budapest 1998.
- PARÁDI 1963 PARÁDI N., *Magyarországi pénzleletes cserépedények (XI–XVII. század). – Szrednyevokovije keramicszeszkije szoszudi, szogyerzsasije moneti, najgyennije na tyerritorii Vengrii (XI–XVII. vv). – Münzfunde Hortende mittelalterliche Gefässe in Ungarn (11–17. Jh).* ArchÉrt 90 (1963) 205–251.
- PARÁDI 1966 PARÁDI N., *A gyulai vár ásatásának építéstörténeti eredményei. – Die baugeschichtlichen Ergebnisse der Ausgrabungen in der Gyula-Festung.* MMűvéd 1961–1962 (1966) 135–165.
- SOPRONI é. n. SOPRONI O., *A magyar művészi kerámia születése. A török hódoltság kerámiája. – Leadglazed Turkish and Hungarian pottery from the time of the Turkish occupation of Hungary. – Vasellame Turco e Ungherese a vernice piombifera del periodo di Occupazione Turca dell'Ungheria.* Budapest é. n.
- SZABÓ 1938 SZABÓ K., *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. – Kulturgeschichtliche Denkmäler der ungarischen Tiefebene.* Bibliotheca Humanitatis Historica III. Budapest 1938.
- SZATMÁRI 1985 SZATMÁRI I., *Késő középkori kályhacsempék Nagymágocsról. – Spätmittelalterliche Ofenkacheln aus Nagymágocs.* Acta Ant et Arch (Suppl. V) 1985, 55–77.
- SZATMÁRI 1994 SZATMÁRI I., *Késő középkori házrészletek és kályhacsempék Békéscsabán. – Spätmittelalterliche Hausdetails und Ofenkacheln in Békéscsaba.* In: A kökortól a középkorig. Szerk. Lőrinczy G. Szeged 1994, 495–517.
- SZATMÁRI 1997 SZATMÁRI I., *Késő középkori kályhacsempék a sarkadi várból. – Spätmittelalterliche Ofenkacheln aus der Burg von Sarkad.* MFMÉ–StudArch III (1997) 415–441.
- TETTAMANTI 1991 TETTAMANTI S., *Újabb régészeti adatok Szentendre középkori településtörténetéhez. – Neuere archäologische Angaben zur mittelalterlichen Siedlungsgeschichte von Szentendre.* StCom 22 (1991) 457–491.
- TETTAMANTI 1994 TETTAMANTI S., *A váci vár. – Die Burg von Vác.* Váci Könyvek 7 (1994) 101–174.

DIE MITTELALTERLICHEN FUNDE DER BURG SARKAD

Auszug

In der Innenstadt von Sarkad (Kom. Békés), im Bereich der bebauten mittelalterlichen Burg, wurde 1974 bei Fundamentierungsarbeiten für einen Wasserturm archäologisches Fundmaterial in bedeutender Menge gefunden. Neben einigen Gefäßfragmenten aus vorgeschichtlicher sowie der Zeit der Völkerwanderung und einem aus der Arpadenzeit fanden sich nur spätmittelalterliche Funde. Aufgrund der Beobachtung der die Fundrettung durchführenden Irén Juhász befanden sich sämtliche Gegenstände in der Füllung einer Grube mit ca. 2,5 m Durchmesser und Tiefe.

Zuerst wurden von den ins Museum gelangten Funden die Ofenkacheln bearbeitet (SZATMARI 1997, 415–441). Nach Beendigung der Restaurierung war auch die Vorstellung des gesamten Fundmaterials möglich. Der Zweck vorliegender Darstellung ist es deshalb, das gesamte Fundmaterial zu veröffentlichen, wobei auch die zum Fundkomplex gehörenden und schon früher bearbeiteten Ofenkacheln berücksichtigt werden und ihre Veröffentlichung ergänzt wird.

Bei der früheren Auswertung der Ofenkacheln waren zwei Fragen offengeblieben, deren Beantwortung von der vollständigen Bearbeitung aller Funde erhofft wurde. Die eine Frage war die genaue Bestimmung des Alters der Grube, also ihres genauen Entstehungs- und Auffüllungszeitpunktes, und die andere die Möglichkeit einer genaueren Zeitstellung der Ofenkacheln.

In dem geschlossenen Fundkomplex finden sich außer den schon bearbeiteten Ofenkacheln und ihren in der Mitte eingetieften Varianten eine Reihe ergänzbarer *Tongefäß* – Tasse (Abb. 1, 1–3), Krügchen (Abb. 1, 4–5), Napf (Abb. 1, 6; Abb. 2, 1–3), Topf mit Füßen (Abb. 3, 1–2), Schüssel mit Füßen (Abb. 3, 3), Sohlenschüssel (Abb. 3, 4), Teller (Abb. 4, 1), Deckel (Abb. 4, 2–5), Topf (Abb. 5, 1–4; Abb. 6, 1), eine weitere in der Mitte eingetiefte Ofenkachel (Abb. 6, 2–3) –,

Keramikfragmente (Abb. 7–8; Abb. 9, 6–13), *Tonpfeife* (Abb. 9, 1–5) und *eisernes Werkzeug* (Abb. 10, 1–2, 5–11; Abb. 11, 1–14). Auch ein bronzenes *Gewichtsmaß* (Abb. 10, 3), ein bronzenes *Leuchter* (Abb. 10, 4), wenig *Bronzeblech* und einige *Wetzsteine* gehören dazu.

Die Funde sind abwechslungsreiche Beispiele für das Keramikhandwerk des Spätmittelalters im Südosten der Großen Ungarischen Tiefebene, für seinen Reichtum an Techniken, Formen und Verzierungen. Zugleich macht das sich bis zum Spätmittelalter immer mehr vereinheitlichende Keramikhandwerk die genauere Datierung der einzelnen Fundstücke unmöglich, und dabei können auch die Parallelen aus dem näheren oder fernen Umkreis der Sarkader Funde nicht helfen.

Auf die früher offengebliebenen Fragen können deshalb nur annähernde Antworten gegeben werden. Die Grube ist demnach im 17. Jahrhundert, wahrscheinlich in dessen mittlerem Drittel entstanden, und in die Auffüllung zwischen den Schutt gelangten wenig Funde aus dem 14., sondern eher aus dem 15.–16. Jahrhundert, begleitet von Stücken aus dem 17. Jahrhundert. Unter den Ofenkacheln können – den früheren Feststellungen entsprechend – frühere Stücke sein, nicht später als Mitte des 16. Jahrhunderts, sowie Fragmente, die sich auf die zweite Hälfte des 16. bzw. an den Anfang des 17. Jahrhunderts datieren lassen.

Ungeachtet der Schwierigkeiten einer genauen Datierung ist das Fundmaterial von Sarkad doch sehr bedeutsam, denn vom Gebiet der Sarkader Palisadenburg, die neben den Befestigungen von Békés, Csaba und Szarvas in der Umgebung der heute noch stehenden Gyulaer Burg im 15.–17. Jahrhundert eine wichtige Rolle spielte, steht nur dieses Fundmaterial zur Verfügung, und wegen der Bebauung ist auch im weiteren höchstens mit Streufunden zu rechnen.

I. Szatmári
Munkácsy Mihály Múzeum
Békéscsaba
Széchenyi u. 9.
H-5600